

Kilka słów o poznańskich nekropoliach

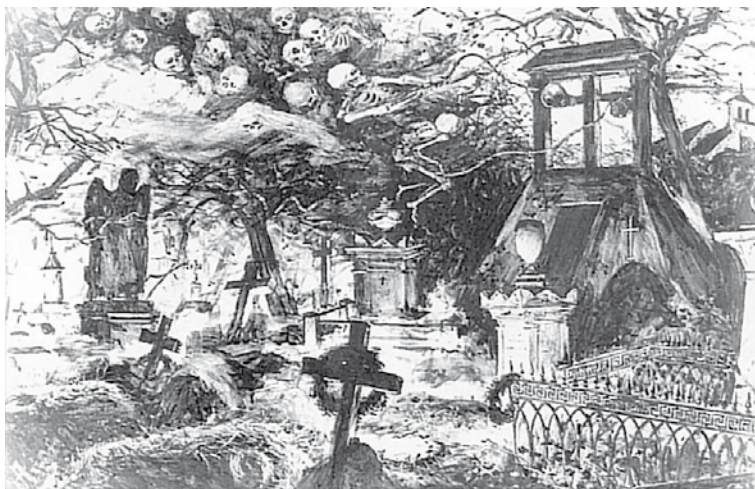
*„Sic transit gloria mundi”
Tak przemija chwała tego świata*

Istniejące w dzisiejszym Poznaniu cmentarze stanowią tylko część tych nekropolii, jakie kiedyś były w naszym mieście. Nie ma już dużych ewangelickich cmentarzy rozlokowanych w Śródmieściu, nie przetrwał cmentarz żydowski, ani wiele mniejszych parafialnych cmentarzy katolickich. Za to te, które istnieją, stanowią doskonałą lekcję historii miasta, w którym kiedyś żyli ludzie różnych kultur i różnych religii.

Dlaczego cmentarze? Ponieważ „(...) jest w nich zawarta część przeszłości miasta i nazwiska osób i rodzin, które tkwały szarą przędzę codziennego bytu, lub zaświeciły wśród swoich czynami na większą miarę (...)”¹.

Cmentarz to miejsce niezwykle. Skłania do zadumy i refleksji nad nieuchronnością ludzkiego życia. Dla nas genealogów jest tym bardziej szczególne, gdy odnajdujemy groby antenatów, o których istnieniu jeszcze niedawno nie wiedzieliśmy. W obliczu tylu osób tak spokojnie spoczywających, zwykle problemy dnia codziennego wydają się być błahie i niewiele znaczące. Oprócz wymiaru duchowego cmentarze mają walory artystyczne. Stare nekropolie są często pięknie zaprojektowanymi ogrodami z bujną zielenią i starodrzewem. Przedwojenne nagrobki stanowią unikatowy przykład sztuki sepulkralnej, która we współczesnych czasach zupełnie zanikła.

Zanim powstał cmentarz, najpierw był kościół. To właśnie w świątyniach chowano zmarłych, wystawiając niekiedy (choć nie wszystkim) okazałe grobowce, fundując epitafia i zlecając namalo-

Władysław Podkowiński, Na cmentarzu - Zaduszki. 1890. Rysunek tu-
szem. Zaginiony.

¹ K. Ruciński, *Przewodnik po Poznaniu*, Poznań 1920, s. 193.

wanie portretów trumiennych. W większości jednak ten przywilej zarezerwowany był dla szlachty. Chłopów chowano w polu, w bezimiennym grobie, pod krzyżem.

Kościół który pełnił funkcję nekropolii bywał zdradliwy dla zdrowia. Przyczyną wielu epidemii był średniowieczny zwyczaj zapełniania kościołów i przykościelnych dziedzińców grobami. Wyziewy płynące z umieszczanych pod posadzką trumien były tak silne i przykre, że wiele osób przebywając w świątyni, doznawało mdłości (np. król Władysław IV)². Z czasem zaczęto przenosić cmentarze poza obszary miast i wsi. Jednym z powodów był wspomniany aspekt higieniczny, natomiast drugim – względy natury demograficznej. Niewielkie przykościelne cmentarze, usytuowane w śródmieściu, i z gęstniejącą wokół nich zabudową mieszkalną, stawały się z czasem za małe na potrzeby szybko rozrastającego się miasta.

XIX-wieczny Poznań był dość ciasno opasany murami Twierdzy Poznań. Miasto dusiło się z powodu wciąż napływającej ludności, która emigrowała z niewielkich miasteczek i wsi w poszukiwaniu lepszego życia. Z tego właśnie powodu wiele parafialnych cmentarzy było podzielonych na części (np. cmentarz parafii św. Marcina). Starsze znajdowały się w obrębie miejskich murów, nowsze natomiast ulokowane były już poza murami. Z tego też powodu w mieście nie było jednego dużego cmentarza, jak warszawski Cmentarz Powązkowski (1790), czy krakowski Cmentarz Rakowicki (1800/1802). W 1920 roku tak sytuację opisywał Kazimierz Ruciński:

Zacieśnienie Poznania przez fortecę przez cały wiek XIX, stosunek na stopie wojennej ludności Poznania z obcym rządem oraz polskiego katolicyzmu z niemieckim protestantyzmem, jak i w końcu nader szybkie rośnięcie miasta, wszystkie te momenty złożyły się na to, że nie stworzono jednego wielkiego dla całego miasta cmentarza. Każda parafia ma swoje cmentarze i to kawałkami. Dawniejsze cmentarze leżą na dawnych stokach fortecznych, okalając obecny park Marcinkowskiego, przy dawnej bramie Rycerskiej i od niej ciągną się aż do dawnej bramy Wildeckiej, na stokach cytadeli na Winiarach, za Św. Janem na wschodzie miasta, a dalej na Olszaku i w Górczynie i za Jeźycami na zachodzie miasta³.

Zaobserwowane na forum WTG zainteresowanie różnymi informacjami z związanymi z miejscami wiecznego spoczynku naszych przodków, w tym prośby o zdjęcia grobów, uruchomiona wyszukiwarka nekrologów, prośby o skany planów cmentarzy skłoniły mnie do próby zebrania wiadomości o jak największej liczbie poznańskich nekropolii w jednym opracowaniu. Niniejsza praca jest zaledwie dotknięciem tematu, ale mam nadzieję, że pozwoli choć w części przybliżyć tę problematykę.

Opracowanie podzieliłam na dwie zasadnicze części: na cmentarze nieistniejące i te, które przetrwały, bądź zostały założone w nieodległym czasie.

Ujęte w artykule nekropolie nie odpowiadają dawnym granicom administracyjnym Poznania, lecz dzisiejszym. Dlatego też na przykład omówiono nieistniejący cmentarz ewangelicki na Junikowie (wieś Junikowo przyłączono do Poznania w 1940 roku), czy też jeden z cmentarzy przy ul. Samotnej założony w 1924 roku (wieś Dębiec przyłączono w 1925 roku).

Nie o wszystkich udało się zebrać zadowalające informacje. Solidna kwerenda przeprowadzona w poznańskich archiwach: Państwowym czy Archidiecezjalnym przyniosłaby z pewnością odpowiedź na niejedno pytanie, ale poniższy tekst jest jedynie próbą zebrania podstawowych informacji na temat XVIII, XIX i XX-wiecznych cmentarzy. W przyszłości przyjdzie czas na bardziej dogłębne przestudiowanie tematu.

Podstawą przygotowania tekstu były głównie publikacje na temat poszczególnych cmentarzy, zebrane w Kronice Miasta Poznania, przedwojenne książki i gazety udostępnione przez Wielko-

² A. Magowska, *Kronika cudów dokonanych w kościele Bożego Ciała w Poznaniu jako Compedium Medidum*, [w:] „Kronika Miasta Poznania” (dalej: KMP): *Legenda Bożego Ciała*, Poznań 1992, nr 3–4, s. 163.

³ K. Ruciński, op. cit. s. 193.

polską Bibliotekę Cyfrową, mapy wydane przez Kronikę Miasta Poznania, a pochodzące przeważnie z zasobów Muzeum Historii Miasta Poznania i Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz strony www (m.in. poznańskich parafii, czy środowisk żydowskich).

Nieistniejące nekropolie

Cmentarz na Głównie

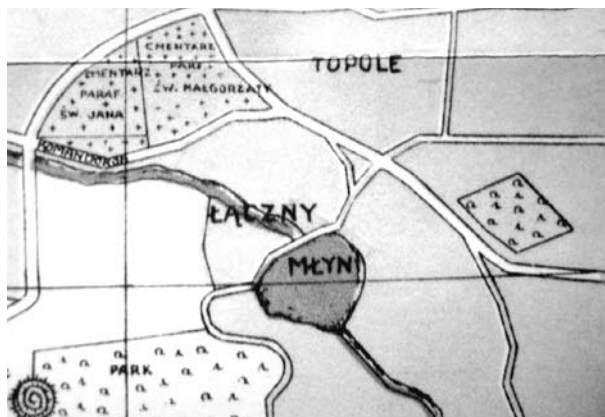
Podmiejska kolonia Główno położona była w rejonie obecnej ul. Gnieźnieńskiej.

Cmentarz pojawia się na, pochodzącym z 1816 roku, szkicu kolonii Główno wraz z nazwiskami osadzonych tam kolonistów. Znajdujemy go także na pruskiej mapie sztabowej sporządzonej w 1888 roku, pokazującej folwarki okolic Główniej i Zawad⁴.

Do jakiej parafii należał i jakiego był wyznania nie udało się ustalić. Istniał jeszcze w końcu XIX wieku. Dziś w tym miejscu znajduje się wiadukt⁵.

Cmentarz przy ul. Krańcowej

Jedynie fakty, jakie udało mi się ustalić to rok powstania – 1936⁶ i fakt że istniał w czasie okupacji. Przeglądając mapy Poznania, wydane przez Kronikę Miasta Poznania zauważyć jednak można dwie rzeczy: na ul. Krańcowej w latach 30. XX wieku istniały dwa cmentarze. Na „Planie Stołecznego Miasta Poznania” z 1927 roku widać cmentarz parafii św. Jana i przyległy do niego cmentarz parafii św. Małgorzaty na Śródcie. Natomiast na „Planie Stołecznego Miasta Poznania” z 1937 roku wyrysowane są te same cmentarze, z tym, że jeden przynależał do parafii Najświętszej Marii Panny, a drugi był archikatedralny. Nekropolie położone były w kwartale ówczesnych ulic: Wileńska – Augustowska – Krańcowa – Komandoria. Na „Planie dzielnic centralnych m. Poznania” z 1958 roku w ich miejscu były ogródki działkowe.

Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1927

Cmentarz na Białej Górze

Biała Góra to niewielkie wzniesienie usytuowane w dolinie rzeki Cybiny, nieopodal Malty. Malutki cmentarzyk powstał w latach 30. XX wieku na piaszczystym, odkrytym pagórku⁷. Chowano na nim okoliczną ludność ze Śródki, Główniej i Zawad. Nekropolia

Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1937

⁴ D. Matyaszczyk, *Główna i Zawady na planach i mapach Poznania i okolic*, [w:] KMP: *Zawady i Główna*, Poznań 2002, nr 2, s. 89 i n.

⁵ Ibidem, s. 95.

⁶ Ibidem, s. 90.

⁷ K. z Hoffmannów Talarczykowa, *Życie codzienne na Główniej*, [w:] KMP: *Zawady i Główna*, Poznań 2002, nr 2, s. 419 i n.

zlikwidowana została prawdopodobnie w czasie II wojny światowej. Nie udało się ustalić do jakiej parafii administracyjnie przynależała.

Cmentarze katolickie

Cmentarz archikatedralny

Przy bazylice archikatedralnej św. Piotra i św. Pawła znajdowało się kilka cmentarzy, które od lat są przedmiotem zainteresowań archeologów.

Pierwotnie cmentarz ulokowany był tuż przy dzisiejszej katedrze, a użytkowany począwszy od średniowiecza. Górna granica funkcjonowania cmentarza nie jest jeszcze możliwa do ustalenia. Przyjmuje się, że mogło to nastąpić w 2 poł. XVII wieku lub na początku wieku XVIII. Zarówno w okresie późnego średniowiecza, jak w i czasach nowożytnych, cmentarz ten był miejscem spoczynku ludności świeckiej związanej w jakimś stopniu z kościołem katedralnym. Jednak ustalenie kim naprawdę byli pochowani, jest w tej chwili trudne zważywszy na fakt, iż czasie funkcjonowania cmentarza katedra nie była kościołem parafialnym. Stała się nim dopiero w 1805 roku, kiedy biskup Ignacy Raczyński przeniósł na nią prawa parafialne z kościołów św. Mikołaja oraz św. Małgorzaty⁸.

Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1937

Następna nekropolia usytuowana była tuż obok cmentarza św. Jana na Komandorii, który obejmował tereny w kierunku Doliny Świętojańskiej.

Cmentarz przy kościele pw. Najświętszej Marii Panny

Kościół położony był na Ostrowie Tumskim, a wokół niego znajdował się niewielki cmentarz. Chowano na nim zmarłych od XV do XVIII wieku. Prawdopodobnie spoczywają na nim szczątki osób duchownych i świeckich, jednak pewność przyniosą prowadzone od kilku lat na tym terenie badania archeologiczne⁹.

Cmentarz parafii św. Barbary

Kościół św. Barbary był niewielką świątynią położoną na Chwaliszewie. Powstał w połowie XV wieku i pełnił rolę kościoła parafialnego dla okolicznej ludności. Kiedy stał się zbyt mały, całą parafię przeniesiono do pobliskiej kolegiaty św. Mikołaja, natomiast kościół św. Barbary pozostawiono jako samodzielną kaplicę. W czasie przeprowadzonej wizytacji w 1779 roku nie był już parafią, a w 1805 roku został rozebrany.

W aktach wizytacyjnych ks. Józefa Rogalińskiego znajdujemy opis nekropolii:

Cmentarz od strony uliczki jest z porządnego muru z bramą murowaną i zamykanymi wrotami drewnianymi, od tyłu kościoła jest tylko płot drewniany. Na tym cmentarzu stoi kamienna figura św. Jana Nepomucena, spo-

⁸ O. Antowska-Gorączniak, A. Sikorski, P. Pawlak, P. Wawrzyniak, *Cmentarze Ostrowa Tumskiego*, [w:] KMP: *W kręgu katedry*, Poznań 2003, nr 1, s. 57.

⁹ Ibidem, s. 64.

rzządzona staraniem sławetnego Michała Gościmskiego, burmistrza chwaliszewskiego, szczególnego dobrodzieja tego kościoła. Przed tą figurą stoi piękna szklana lampa, płonąca przez cały dzień¹⁰.

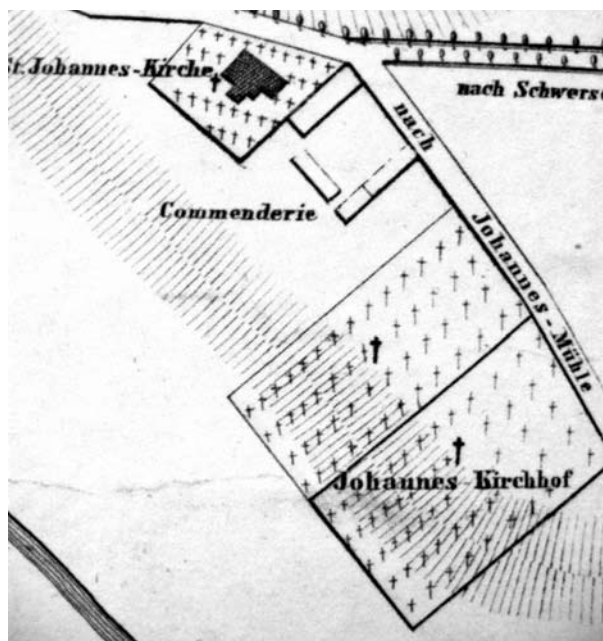
Cmentarz parafii Bożego Ciała

Był to przypuszczalnie przykościelny cmentarz położony przy kościele Bożego Ciała, u zbiegu ulic Krakowskiej i Strzeleckiej. Na jego pozostałości natknęli się poznańscy archeolodzy latem 2006 roku podczas prac interwencyjnych prowadzonych na ul. Krakowskiej¹¹.

Cmentarz parafii św. Jana Jerozolimskiego za Murami

Była to prawdopodobnie nekropolia parafialna położona na zachód od kościoła św. Jana (dziś w tym miejscu znajduje się zieleń między rondem Śródką oraz przylegającą północną stroną ul. Warszawskiej). Datowana jest od XII aż do XV wieku¹². Jednak w późniejszych czasach przykościelny cmentarz nadal istniał.

Kiedy w 1720 roku komandorię objął Michał Stanisław Dąbrowski h. Junusza, była ona doszczętnie zniszczona wojną i „morrowym powietrzem”. Kościół znajdował się w opłakanym stanie, „(...) cmentarz bez ogrodzenia, tak, że było nieomal wrywało pyskami ciała pochowanych tam chrześcijan”, plebania chyliła się ku upadkowi, zaś szpital był ruiną. Sama komandoria była więc – jak się wyraził Dąbrowski – istna „Arabia deserta”¹³. Na cmentarzu tym chowano okoliczną ludność Śródky i Głównej, a także Żegrza i Rataj.

Grundriss der Stadt Posen, 1856

Jak wyglądała ta nieistniejąca już nekropolia? Nad cmentarną bramą znajdował się napis „Byliśmy kim jesteście, będziecie kim jesteśmy”. Jedna z mieszkanki tak ją wspomina:

Otoczony pięknym ogrodzeniem z kutych metalowych prętów cmentarz nie był zaplanowany z rozmachem. Do krzyża wiodła tylko jedna, schodząca w dół aleja, od której rozchodziły się w bok kwatery. Groby po bokach umacniano trwałą zaprawą, chropowatą, z czasem omszałą. Blisko krzyża znajdowała się studnia z kołowrotkiem i tam, po prawej stronie alei, usytuowano grobowce duchowieństwa (...) ¹⁴.

Ostatni pogrzeb na jakim była autorka wspomnień, odbył się na cmentarzu świętojańskim w okupację. Potem, w czasie wojny, cmentarz został bardzo zniszczony. „Matka Boża na grobowcu wystawionym dla mego dziadka została nienaruszona, ale jej Syn, nad którym się pochyliła, był trafiony”¹⁵.

¹⁰ A. Pawlaczyk, J. Wiesiołowski, *Józefa Rogalińskiego wizytacja kościołów chwaliszewskich w 1779 roku*, [w:] KMP: *Chwaliszewo*, Poznań 1995, nr 1, s. 93.

¹¹ <http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,61085,3489623.html> (dostęp: 30.03.2011).

¹² J. Kaczmarek, A. Gałęziowska, *Gdzie masa węgla, z drzewa palonych (...), między skorupami się znajduje*, [w:] KMP: *Od Komandorii do Antoninka*, Poznań 2010, nr 4, s. 23 i n.

¹³ S. Karwowski, *Komandorya i kościół św. Jana Jerozolimskiego*, [w:] „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego”, Poznań 1911, t. 36, s. 80 i n.

¹⁴ K. z Hoffmannów Talarczykowa, op. cit., 419 i n.

¹⁵ Ibidem, s. 422.

Cmentarz świętojański został zlikwidowany na przełomie 1946 i 1947 roku. „Przeniesienie cmentarza zostało bardzo dobrze zorganizowane – wspomina Roman Miś, mieszkaniec Żegrza. – „Przenoszono szczątki, gdzie kto sobie życzył. Wszyscy byli powiadomieni. Jeżeli chcieli, mogli uczestniczyć w przenosinach. Nie obciążano też rodzin żadnymi kosztami”¹⁶. Po kilkunastu latach, w 1966 roku, teren zlikwidowanego cmentarza, został przekształcony w park miejski im. Tysiąclecia Państwa Polskiego¹⁷.

Cmentarz parafii św. Kazimierza (kościół i klasztor oo. Reformatów)

Kościół ufundował wojewoda kujawski dla reformatów. Budowa świątyni zakończyła się w 1685. W latach 1693–1704 kasztelan przemęcki ufundował przy kościele św. Kazimierza klasztor reformatów w Śródcie.

Z rokiem 1757 wiązać należy urządzenie opasanego murem ogrodu (niezachowanego), a właściwie dwóch wirydarzy obsadzonych bukszpanem, drzewami, ziołami (głównie szałwią) i kwiatami. Ogrózione murem wirydarze położone były przypuszczalnie przed zachodnią elewacją klasztoru i od północy graniczyły z terenem przykościelnego cmentarza¹⁸.

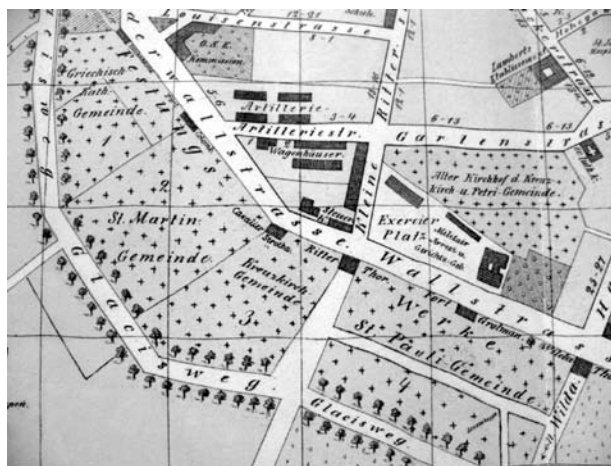
Cmentarz parafii św. Marcina

Najstarszy cmentarz parafialny zlokalizowany był zapewne przy kościele św. Marcina. Istniał już w XV wieku, kiedy to w testamencie z 1450 roku Wawrzyniec, ksiądz przy kościele św. Marcina, przekazał m.in. dla altarysty swój dom na cmentarzu znajdującym się naprzeciw głównych drzwi kościoła.

XVII wiek nie był ani dla kościoła ani dla cmentarza łaskawy ze względu na liczne zniszczenia dokonane przez Szwedów i Brandenburczyków. Ze źródeł wyczytać można, że mur cmentarny był tak zniszczony, że ówczesny pleban Andrzej Wilczkiewicz (1670–1686) musiał go odbudować¹⁹. Nekropolia od północy ogrodzona była murem, a od południa płotem²⁰.

W 1752 roku płot był znowu w opłakanym stanie i kolejny proboszcz Baltazar Augustyn Zaydlicz otoczył parkanem stary cmentarz od ul. Piekar, co kosztowało go 40 złotych²¹.

W czasie konfederacji barskiej cmentarz świętomarciński, podobnie jak sam kościół, znowu bardzo ucierpiał. Miejscowy proboszcz Michał Brauza (1756–1788) w 1771 roku zanotował: „(...) cmentarz murowany a Septentrione (od północy) i z facyjatami czyli bramami wjezdnymi

Neuester Plan der Stadt Posen 1890

¹⁶ B. Fabiańska, *Z Romanem Misiem przechadzka po starym Żegrzu*, [w:] KMP: *Rataje i Żegrze*, Poznań 2001, nr 3, s. 213 i n.

¹⁷ G. Klause, *Komandoria – zapis przekształceń urbanistycznych*, [w:] KMP, Poznań 2010, nr 4, s. 146.

¹⁸ Z. Kurzawa, *Zapomniany klasztor. Dawny kościół i klasztor oo. Reformatów*, [w:] KMP: *Śródką, Ostrówek, Św. Roch*; Poznań 1997, nr 1, s. 147.

¹⁹ J. Wiesiołowski, *Kościół i osada Święty Marcin w średniowieczu i okresie staropolskim*, KMP, Poznań 2006, nr 1, s. 23.

²⁰ S. Karwowski, *Kościół św. Marcina w Poznaniu*, [w:] KMP, Poznań 1990, nr 3/4, s. 42.

²¹ Ibidem.

porujnować rozkazał P. Pułkownik moskiewski (Roenne)”. Ponadto pułkownik rozkazał aby „płoty w 25 łokci leżące na cmentarzu pozabierać”, a stary cmentarz rozebrać. Rozgoryczony proboszcz napisał: „(...) a to wszystko z tej przyczyny, że PP. Polacy z okien z Probostwa y Cmentarza do nich strzelali przez kilka godzin, podrażnili, a mnie y kościół do ubóstwa przyprowadzili (...)”²².

Przykościelny cmentarz istniał do 1793 roku. Wychodził wówczas znacznie poza obecny dziedziniec kościelny, „sięgając Piekar, ul. Wysokiej i poza ulicę św. Marcina”²³. Ostatecznie zlikwidowany został jednak dopiero w 1856 roku²⁴.

Kolejny cmentarz, który znajdował się w rejonie przedwojennej ul. Towarowej, Składowej i Wałów Zygmunta Starego założony został na początku XIX wieku, a poświęcony w 1825 roku. W jego środkowej części usytuowana była nekropolia greckokatolicka, która dopiero od 1918 roku stała się własnością parafii świętomarcińskiej. Obszar całego cmentarza wynosił 12 mórg²⁵. Cmentarz ten przetrwał do II wojny światowej, kiedy został zniszczony przez Niemców.

Obecnie, na jego miejscu znajduje się park im. Karola Marcinkowskiego, który w części zaaranżowany został w już latach 1905–1906, w miejscu zlikwidowanych fortyfikacji Twierdzy Poznań, jako południowe zwieńczenie Dzielnicy Cesarskiej. Po II wojnie światowej Park został dwukrotnie poszerzony: pierwszy raz w latach 1946–1948 o tereny zlikwidowanego cmentarza ewangelickiego św. Krzyża, drugi raz w latach 1957–1958 o tereny zlikwidowanego cmentarza katolickiego św. Marcina na którym znajdowała się kwatera greckokatolicka z 1857 roku²⁶.

Druga część parafialnego cmentarza powstała pod koniec XIX wieku. W jednej z publikacji przeczytać można, że liczący 10 mórg cmentarz został oddany do użytku w 1886 roku, w innej zaś, jako rok powstania podano 1892 rok²⁷. Nekropolia powstała na niezagospodarowanym terenie znajdującym się za Bramą Berlińską, w rejonie dawnej ul. Bukowskiej (dzisiaj ul. Grunwaldzkiej). Cmentarz, na którym pochowano wiele znamienitych mieszkańców miasta, rozplanowany na wzór ogrodów na rozległej przestrzeni, pozwalał na piękne ukształtowanie zieleni oraz wystawianie oryginalnych nagrobków. Ze względu na niezwykłą urodę tego miejsca było ono ulubionym celem spacerów wielu mieszkańców przedwojennego Poznania.

Cmentarz ten, podobnie jak sąsiadujący z nim cmentarz parafii św. Marii Magdaleny, został zlikwidowany przez Niemców w latach 1939–1945, a po wojnie teren przejęły Międzynarodowe Targi Poznańskie. Reliktem tych czasów jest piękny starodrzew formujący aleję wejściową²⁸.

Cmentarz parafii św. Małgorzaty

Nieznany jest moment powstania samego kościoła oraz cmentarza. Prowadzone w 1996 roku prace archeologiczne na Śródcie ukazały usytuowanie grobów datowanych już na XI i XII wiek²⁹.

W późniejszym okresie cmentarz (zapewne przykościelny) nadal istniał. Wspomina o nim ks. Józef Rogaliński w przeprowadzonej w 1779 roku wizytacji kościoła św. Małgorzaty na Śródcie. „Cmentarz jest murem porządnym dość dobrze obwiedziony, do którego wiedzie brama większa i dwie inne mniejsze, kratami żelaznymi w przejściu wzmocnione, lecz nie wszystkie zamy-

²² J. Wiesiołowski, *Kościół i osada*, op. cit., s. 27.

²³ J. Kotowski, *Kościół i parafia św. Marcina w Poznaniu*, Poznań 1938, s. 110-111.

²⁴ W. Czarnecki, *Rozwój urbanistyczny Poznania na przełomie XVIII i XIX wieku*, Prace Komisji Budownictwa i Architektury, t. 1, z. 4. PTPN Poznań 1968, s. 24.

²⁵ Ibidem.

²⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_Karola_Marcinkowskiego_w_Poznaniu (dostęp: 30.03.2011).

²⁷ J. Kotowski, op. cit., s. 110.

²⁸ <http://www.przk.pl/?page=nr&nr=415&cat=61&art=18586> (dostęp: 20.03.2011).

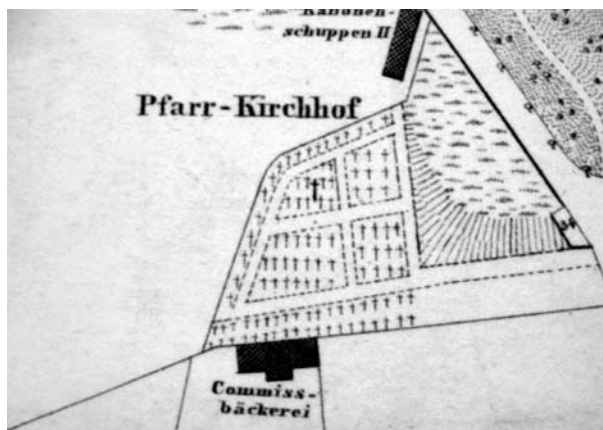
²⁹ P. Pawlak, *Wyniki badań archeologicznych na Śródcie w Poznaniu*, [w:] KMP: *Śródka, Ostrówek, Św. Roch*, Poznań 1997, nr 1, s. 31 i n.

kane. Zwierzęta jednak nie mają do niego dostępu. Targu i handlowania nie bywa na nim”³⁰. Wspomina o nim również Marceli Motty w swoich *Przechadzkach po mieście*, publikowanych w latach 1888–1892 na łamach „Dziennika Poznańskiego”³¹. A zatem istniał jeszcze w XIX wieku.

Cmentarz parafii św. Marii Magdaleny (tzw. farny)

Cmentarz parafii św. Marii Magdaleny istniał już w średniowieczu i usytuowany był w obrębie dzisiejszego placu Kolegiackiego. W 1. poł. XV wieku został prawdopodobnie przeniesiony poza mury miejskie na niezabudowaną działkę, a na terenie starego cmentarza powstała później szkoła parafii św. Marii Magdaleny³². Cmentarz za murami zlokalizowany był na Piaskach.

Kolejny cmentarz tej parafii powstał na Wzgórzu św. Wojciecha i przypuszczalnie w roku 1810. Zmarłych z parafii farniej chowano na nim aż do końca XIX wieku. Kiedy stał się zbyt mały na potrzeby poznańskiej ludności, założono w latach 90. XIX wieku za Bramą Berlińską (w rejonie ulic: Grunwaldzka/Bukowska – Świąteczkiego – Wystawowa) nową nekropolię, która sąsiadowała z cmentarzem św. Marcina. Od tego momentu cmentarz na Wzgórzu św. Wojciecha zaczęto nazywać starofarnym, w odróżnieniu od drugiego młodszego, zwanego po prostu farnym. Oba cmentarze (św. Marcina i św. Marii Magdaleny) zostały zlikwidowane w czasie II wojny światowej. Obecnie na terenie dawnych nekropoli znajdują się obiekty należące do Międzynarodowych Targów Poznańskich³³.

Grundriss der Stadt Posen, 1856

Cmentarz parafii św. Mikołaja

Nieistniejący kościół kolegiacki, wzmiankowany już w 1146 roku, uległ rozbiórce za czasów pruskich ok. 1830 roku. Dokładnie nie wiadomo, w którym stał miejscu, pomimo prowadzonych w ostatnich latach intensywnych badań archeologicznych.

Cmentarz parafialny był przeznaczony dla ludności zamieszkującej osady: Zagórze oraz Chwaliszewo i prawdopodobnie, zgodnie z regułami zakładania średniowiecznych cmentarzy, jego teren bezpośrednio przylegał do bryły świątyni.

Pochówki, które odkryto w latach 1999-2000 pochodzą z okresu średniowiecza (XIII–XIV/XV wiek). Jednak na zachowanej rycinie K. Albertiego z 1795 roku, która przedstawia kościół św. Mikołaja, widać wyraźnie mur kościelny, będący jednocześnie murem granicznym dla istniejącego jeszcze wówczas cmentarza³⁴.

³⁰ J. Rogaliński, *Wizytacja kościoła parafialnego św. Małgorzaty w mieście Śródka koło Poznania roku 1779, dnia 8 czerwca sporządzona*, [w:] KMP: *Śródka, Ostrówek, Św. Roch*; Poznań 1997, nr 1, s. 63.

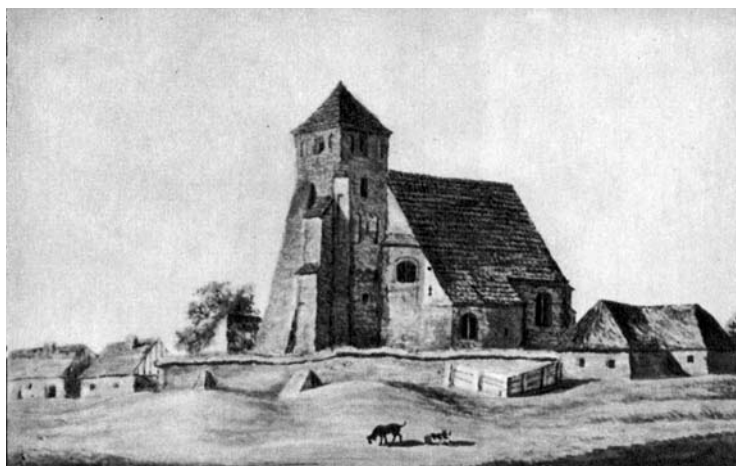
³¹ M. Motty, *Przechadzki po mieście*, t. I, Poznań 1999, s. 153.

³² A. Kuztelski, *Pierwsze kolegium jezuickie w Poznaniu*, [w:] KMP: *Nasi Dawni Jezuici*, Poznań 1997 nr 4, s. 230 i n.

³³ L. Krajkowski, *Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan (dawniej Starofarny) na Wzgórzu św. Wojciecha w Poznaniu*, [w:] „Gens. Kwartalnik Towarzystwa Genealogiczno-Heraldycznego”, Poznań 1991, nr 4, s. 99.

³⁴ O. Antowska-Gorączniak, A. Sikorski, P. Pawlak, P. Wawrzyniak, op. cit., s. 67–68.

O wyglądzie (w 1779 roku) cmentarza wizytator ks. Józef Rogaliński napisał: „Cmentarz otoczony jest solidnym, dobrym murem i prowadzą do niego trzy bramki bez wrót i zamknięcia, lecz z kratkami żelaznymi, aby nie wchodziły tam zwierzęta. Miejsce na kości jest z muru solidnego zbudowane na cmentarzu, sklepienie pokryte dachówką, w dobrym stanie”³⁵.

Karol Alberti, Kościół Św. Mikołaja na Zagórz. Źródło M. Warkoczevska, *Widoki Starego Poznania*, Poznań 1960

Cmentarz parafii św. Rocha

Pierwsze wzmianki o kaplicy św. Rocha pochodzą z 1615 roku, natomiast parafia powstała w 1628 roku. W dokumencie erekcyjnym cmentarz był już wzmiankowany.

Wspomniany już wyżej ks. Józef Rogaliński przeprowadził w 1779 roku wizytację umieszczając o cmentarzu krótką notatkę: „Cmentarz jest deskami ze wszystkich stron obwiedziony i zwierzęta nie mają do niego dostępu. Targi i handel niezwykły się na nim odbywać”³⁶. Nie udało się dokładnie ustalić, kiedy przykościelny cmentarz przestał istnieć.

Do parafii św. Rocha przynależał jeszcze jeden cmentarz – była to nekropolia na Żegrzu. Powstała tuż przed wybuchem II wojny światowej i poświęcona została w maju 1939 roku. Usytuowana była między ulicą Milczańską a Wiatraczną. Chowano na niej mieszkańców Rataj i Żegrza, którzy wcześniej grzebani byli na cmentarzu świętojańskim (należącym do parafii św. Jana Jerozolimskiego za Murami). Znajdowała się na niej niewielka kostnica, zamieniona później na kaplicę. Nekropolię zlikwidowano w 1973 roku, a ciała zaczęto przenosić na inne poznańskie cmentarze – najczęściej na cmentarz miłostowski, na którym powstała nawet „kwatery żegrzowska”. Jeden z wieloletnich mieszkańców Żegrza, Roman Miś, wspomina:

Szczałki naszych bliskich miały być znowu przenoszone. Większość chciała na Miłostowo. Ja jednak, jak zobaczyłem, jak to się odbywa. (...) Rozkopane, potratowane groby, pijani grabarze, ludzie dawali w łapę, żeby ich szczątki przeniesiono prędzej, „najpierw moje, panie”. Psychoza jakaś panowała. Trudno już było rozpoznać, który grób jest który³⁷.

Dzisiaj w miejscu cmentarza jest przejście pod ul. Krzywoustego z os. Czecha na os. Stare Żegrze, a jedyną pozostałością tej niewielkiej nekropolii są rosnące topole.

Cmentarz parafii św. Sebastiana

Kościół św. Sebastiana był kościołem (czy też kaplicą filialną) położoną na Piotrowie i należąca do kościoła św. Mikołaja. Powstał przypuszczalnie pod koniec XVI lub na początku XVII wieku. Służył wyłącznie mieszkańcom Piotrowa, którzy jednak woleli korzystać z położonego nieopodal kościoła św. Rocha. Kościółek był niewielki biorąc pod uwagę, że na miejscu przebywał tylko ko-

³⁵ A. Pawlaczyk, J. Wiesiołowski, *Józefa Rogalińskiego wizytacja ...*, s. 79.

³⁶ J. Wiesiołowski, *Z dawnych dziejów kościoła św. Rocha na Łacinie*, [w:] KMP: *Śródka, Ostrówek, Św. Roch*, Poznań 1997, nr 1, s. 249 i n.

³⁷ B. Fabiańska, op. cit., s. 213 i n.

ścielny, a msza sprawowana była cztery razy w roku. Niewielkie zainteresowanie władz kościelnych kaplicą spowodowane było małą liczbą mieszkańców Piotrowa.

Osada po wojnach szwedzkich nie podniosła się z upadku i w zasadzie wegetowała na obrzeżach Poznania. Ks. Józef Rogaliński w przeprowadzonej w 1779 roku wizytacji odnotował m.in. że kaplica była wówczas mocno zniszczona. Obok niej znajdował się „cmentarz drewnem opłotowany, na którym zwykli chować ludzi z Piotrowa”. Na cmentarzu stał również niewielki drewniany domek dwuizbowy, w którym mieszkał stróż. Do domku przylegał sad z kilkoma drzewami owocowymi i ogród³⁸.

Cmentarz parafii św. Wojciecha (tzw. młodszy lub winogradzki)

Był to drugi, mniejszy cmentarz parafii św. Wojciecha położony przy zbiegu ulic Obornickiej i Winogrady. Założony został w 1892 roku, kiedy parafia swym zasięgiem obejmowała pobliski Bonin, Sołacz oraz Winiary.

Nekropolia została zlikwidowana stosunkowo niedawno, bo w 1974 roku, a zmarłych ekshumowano. Obecnie w tym miejscu znajduje się zieleń z pięknym drzewostanem, który niegdyś otaczał mogiły³⁹.

Cmentarz parafii Wszystkich Świętych

Cmentarz Wszystkich Świętych był głównym cmentarzem miasta od pocz. XV wieku i położony był w wraz z kościołem pod tym samym wezwaniem przy obecnej ul. Wszystkich Świętych⁴⁰.

Cmentarz wzmiankowany jest po raz pierwszy w księgach radzieckich w 1419 roku, jakkolwiek sam kościół Wszystkich Świętych nie mógł wtedy jeszcze istnieć⁴¹. Chowano na nim uboższą ludność Poznania⁴².

Cmentarze ewangelickie

Przed II wojną światową Poznań był miastem wielokulturowym. Zgodnie żyli tu i mieszkali katolicy, ewangelicy, Żydzi i grekokatolicy, a także osoby innych wyznań.

Zaraz po katolikach, największą grupę wyznaniową stanowili licznie napływający i osiedlający się w stolicy Wielkopolski ewangelicy. Na przełomie XIX i XX wieku powstało wiele kościołów i istniało kilka cmentarzy.

Cmentarz parafii św. Krzyża

Cmentarz ewangelickiej parafii św. Krzyża powstał zapewne w XIX wieku. Jak wynika z map, podzielony był na dwie części: jedna część umiejscowiona była przy dzisiejszej ul. Ratajczaka, Ogrodowej i Półwiejskiej, druga znajdowała się nieopodal, przy ul. Towarowej koło parku

³⁸ J. Rogaliński, *Wizytacja kościoła filialnego św. Sebastiana w mieście Piotrowie, należącego do kościoła macierzystego kolegiackiego i parafialnego św. Mikołaja w Poznaniu, roku 1779 dnia 27 maja sporządzona*, [w:] KMP: *Śródka, Ostrówek, Św. Roch*, Poznań 1997, nr 1, s. 244 i n.

³⁹ <http://www.przk.pl/?page=nr&nr=415&cat=61&art=18586> (dostęp: 20.03.2011).

⁴⁰ W. Karkucińska, A. Pawlaczyk, J. Wiesiołowski, *Księga cudów poznańskiego kościoła Bożego Ciała*, [w:] KMP: *Legenda Bożego Ciała*, Poznań 1992, nr 3–4, s. 102.

⁴¹ H. Sommer, *O dziejach „Ciemnej Bramki” w Poznaniu*, [w:] KMP: *Mury miejskie*, Poznań 1996, nr 1, s. 211, całość tekstu druk: „Aus dem Posner Lande”, nr 3–4, 1907, tłum. M. Wiesiołowska-Dolata.

⁴² J. Łukaszewicz, *Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania w dawniejszych czasach*, Poznań 1838, t. 2, s. 122.

K. Marcinkowskiego⁴³. Ta ostatnia zlikwidowana została w latach 1946–1948. Na terenie, jaki zajmowała, wraz z pobliskim cmentarzem katolickiej parafii św. Marcina, istnieje dziś Park im. Karola Marcinkowskiego (dawniej Park Schillera). Zaaranżowany został w latach 1905–1906 w miejscu zlikwidowanych fortyfikacji Twierdzy Poznań, jako południowe zwieńczenie Dzielnicy Cezarskiej⁴⁴.

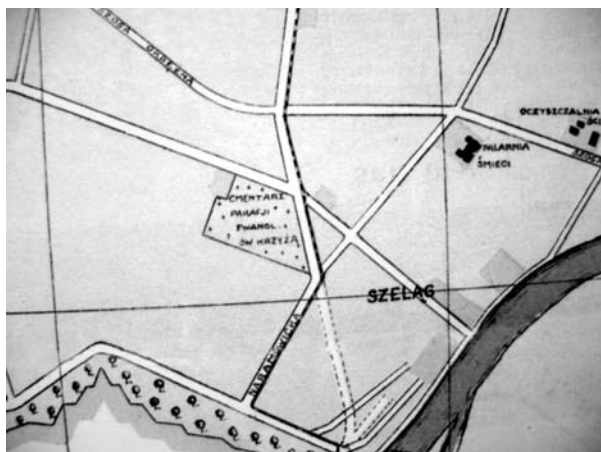
Parafia posiadała jeszcze jedną nekropolię znajdującą się przy rogu dzisiejszych ulic Naramwickiej i Ugory. Była niewielka i liczyła nieco ponad 3 ha.⁴⁵ Zobaczyć ją można na mapie Poznania z 1918 roku oraz jeszcze w 1950 roku⁴⁶. Po II wojnie światowej cmentarz uległ daleko idącej degradacji – np. runo zostało doszczętnie zjedzone przez wypasane tu kozy. Obecnie, w tym miejscu znajduje się Park Kosynierów, położony pośród Osiedla Pod Lipami⁴⁷.

Ewangelicki kościół parafii św. Krzyża jest dzisiaj katolicką parafią pw. Wszystkich Świętych.

Cmentarz ewangelicki św. Łukasza

Ewangelicki kościół pw. św. Łukasza Ewangelisty powstał w końcu XIX wieku z myślą o języckich ewangelikach, którym służył do II wojny światowej. W 1945 świątynię przejęli katolicy i obecnie kościół nosi wezwanie Podwyższenia Krzyża Świętego.

Cmentarz powstał w 1895 roku na niezabudowanym obszarze poza pierścieniem wewnętrznych fortyfikacji Twierdzy Poznań. Prawdopodobnie wraz z nim powstał drugi ewangelicki cmentarz parafii św. Pawła, sięgający na południe do ul. Taborowej, a od zachodu do ul. Obozowej. Po 1918 roku, w związku z wyjazdem większości parafian do Rzeszy, część zbędnego obszaru przeznaczono na ogródki działkowe dla pozostającej w mieście ludności niemieckiej. Po 1945 roku cmentarze zostały zamknięte dla pochówków, a w 1952 roku przekształcono je w ówczesny Park Zwycięstwa, obecnie noszący nazwę Parku Gustawa Manitiusa. Nie zachował się ani jeden nagrobek pochodzący z tych cmentarzy. Przetrwiała natomiast stojąca w parku kaplica cmentarna kościoła św. Pawła.

Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1927

Pharus-Plan Posen, 1910–1911

⁴³ Historyczne plany Poznania: <http://www.walkowiak.pl/mapy/index.html> (dostęp: 20.03.2011).

⁴⁴ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_Karola_Marcinkowskiego_w_Poznaniu (dostęp: 30.03.2011).

⁴⁵ H. Hałas, *Dawny cmentarz ewangelicki przy ulicy Ogrodowej w Poznaniu*, [w:] KMP: *Dawne domy i mieszkania*, Poznań 1999, nr 4, s. 209 i n.

⁴⁶ Historyczne plany Poznania: <http://www.walkowiak.pl/mapy/index.html> (dostęp: 13.06.2011).

⁴⁷ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_Kosynier%C3%B3w_w_Poznaniu (dostęp: 03.06.2011).

Cmentarz parafii św. Mateusza

Ewangelicki kościół pw. Św. Mateusza powstał w początkach XX wieku na Wildzie. Cmentarz założony prawdopodobnie po 1910 roku, położony był u zbiegu ówczesnych ulic: Rolna – Traugutta – Saperska. Istniał w 1927 roku, w 1940 roku⁴⁸, oraz w 1950 roku⁴⁹ o czym świadczą zachowane mapy z tego okresu. Na *Planie dzielnic centralnych m. Poznania* z 1958 roku na miejscu cmentarza rozciągał się Park Partyzancki. Dziś nie ma już parku, stoi natomiast szkoła podstawowa.

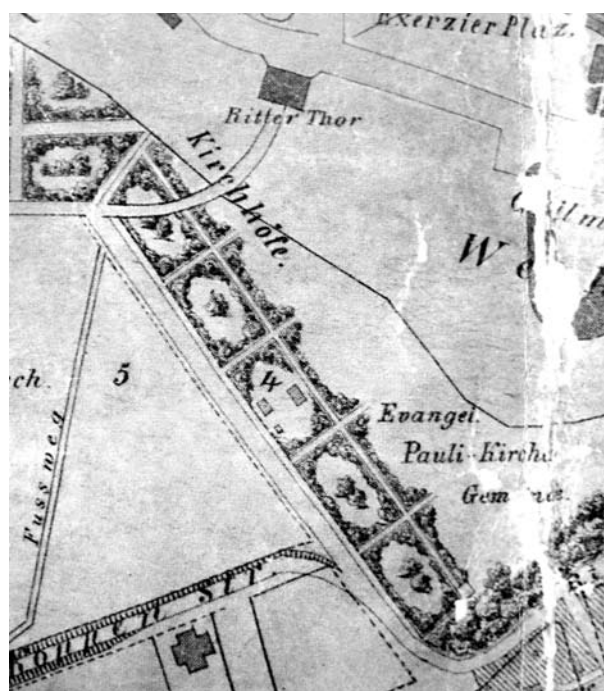
Plan Miasta Poznania oraz widok Powszechnej Wystawy Krajowej z lotu ptaka, 1929

Cmentarz parafii św. Pawła

Nekropolia została założona w roku 1865 jako cmentarz ewangelickiej parafii św. Pawła. Usytuowana była w rejonie przedwojennych ulic: Ratajczaka, Topolowej, Stromej, Górnej Wildy oraz Wałów Władysława Warneńczyka⁵⁰.

Cmentarz działał do 1904 roku. Wtedy został zamknięty, ponieważ pojawiły się projekty założenia na jego miejscu parku miejskiego. Zachowały się szczegółowe plany przekształcenia nekropolii, które przechowywane są w Archiwum Państwowym w Poznaniu.

Działania związane z projektowaniem i urządzaniem terenów zielonych powodowały, że ciągle zwiększała się ich powierzchnia. Przed wojną miasto Poznań posiadało ponad 440 ha terenów zielonych i było jednym z najbardziej zielonych miast ówczesnej Polski⁵¹. Zamysł stworzenia parku powiódł się i miejscu dawnego cmentarza oraz dawnego Bastionu Grolman (będącego częścią Twierdzy Poznań) rozciąga się dziś zabytkowy Park Izabeli i Jarogniewa Drwęskich (dawniej zwany Parkiem Lubuskim). Park powstał w 1959 roku, choć już w 1912 roku tereny te miały częściowo (poza cmentarzem) charakter parkowy⁵².

Plan der Stadt Posen 1896

W 1895 roku powstała druga nekropolia należąca do parafii, tuż obok cmentarza św. Łukasza u zbiegu dzisiejszych ul. Grunwaldzkiej i Alei Reymonta, sięgając do okolic ul. Taborowej

⁴⁸ Plan stołecznego miasta Poznania, 1927 rok oraz Plan der Gauhauptstadt Posen 1940 rok.

⁴⁹ Historyczne plany Poznania: <http://www.walkowiak.pl/mapy/index.html> (dostęp: 13.06.2011).

⁵⁰ Ibidem, (dostęp: 20.03.2011).

⁵¹ M. Mrugalska-Banaszak, *Rozwój przestrzenny Poznania w dwudziestolecie międzywojennym – postulaty badawcze*, [w:] KMP: *Lata dwudzieste, lata trzydzieste*, Poznań 1996, nr 4, s. 43.

⁵² http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_Izabeli_i_Jarogniewa_Drw%C4%99skich_w_Poznaniu (dostęp: 30.03.2011).

i Obozowej. Po wojnie cmentarz został zlikwidowany i przekształcony w Park Gustawa Manitiusa. Na jego terenie zachowała się dawna kaplica cmentarna kościoła św. Pawła. Jest to neogotycka budowla wzniesiona w 1896 roku. Po zamknięciu cmentarza w 1946 roku władze miejskie przyznały kaplicę pozbawionej własnego miejsca zgromadzeń parafii ewangelicko-augsburskiej jako tymczasowe miejsce nabożeństw, do czasu odzyskania poewangelickich obiektów sakralnych. Jednak wskutek różnych problemów stwarzanych w czasach PRL gminie ewangelickiej, dopiero w 2004 roku wybudowano w pobliżu nowy kościół Łaski Bożej. Tym samym ostatnie nabożeństwo w kaplicy cmentarnej odbyło się w 2003 roku⁵³.

Ewangelicka parafia św. Pawła przestała istnieć po II wojnie światowej, a kościół jest obecnie katolicką parafią pw. Najświętszego Zbawiciela.

Cmentarz parafii św. Piotra

Nieistniejący kościół św. Piotra, należący do parafii ewangelicko-reformowanej powstał w latach 1838–1841. Budowla znajdowała się u zbiegu dzisiejszych ulic Półwiejskiej i Kryświczka, zwrócona fasadą do placu Wiosny Ludów. Świątynia została mocno uszkodzona w 1945 roku, a po wojnie ją rozebrano.

Cmentarz parafialny położony był niedaleko. Bracia czescy emigrujący z powodu prześladowań religijnych z ojczyzny, osiedli w Poznaniu w połowie XVI wieku. Początkowo odprawiali nabożeństwa w niewielkim drewnianym kościółku znajdującym się na Wzgórzu Św. Wojciecha i zwanym Łysą Górą (tam znajdował się również ich cmentarz założony w 1592 roku), potem musieli zaprzestać praktyk religijnych w obrębie miasta. Możliwość odprawiania nabożeństw w Poznaniu odzyskali dopiero w 1772 roku.

Cmentarz na Łysej Górze użytkowany był aż po 1828 rok. Wtedy bowiem gmina ewangelicka odstąpiła teren rządowi pruskiemu, który ziemię potrzebował na cele fortyfikacyjne. W zamian ewangelicy otrzymali odpowiedni teren przy ul. Półwiejskiej, tj. park należący do Mycielskich z Kobylepola⁵⁴ oraz 5000 talarów tytułem odszkodowania za mur cmentarza, kostnicę i grobowce, które wtedy uległy zniszczeniu. Nowy cmentarz poświęcono 11 grudnia 1831 roku, a w roku następnym nastąpiła translokacja trumien wraz z pomnikami⁵⁵. Usytuowany był między dzisiejszymi ulicami Ogrodową i Ratajczaka oraz tyłami ul. Półwiejskiej i budynkiem Starego Browaru.

W latach międzywojennych, powstały projekty utworzenia na cmentarzu (wówczas już nie posiadającym funkcji grzebalnej), rezerwatu przyrody. Uzasadniał to bogaty skład runa, interesujące krzewy i bardzo rzadko występujące ślimaki. Zamiaru tego jednak nie zrealizowano ze względu na sprzeciw gminy ewangelickiej. Podczas walk w 1945 roku, stratowano doszczętnie zarówno groby jak i roślinność, drzewa spalono, ślimaki zaś zupełnie wyginęły⁵⁶.

Plan der Stadt Posen 1896

⁵³ http://pl.wikipedia.org/wiki/Kaplica_ewangelicko-augsburska_w_Poznaniu (dostęp: 20.03.2011).

⁵⁴ Anna Mycielska posiadała tutaj niewielki dworek otoczony okazałym ogrodem.

⁵⁵ A. Brosig, *Tabliczki z trumien*, KMP, Poznań 1930, nr 4, s. 329.

⁵⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Park_Jana_Henryka_D%C4%85browskiego_w_Poznaniu (dostęp: 30.03.2011).

Obecnie część terenu dawnego cmentarza zajmuje Park Jana Henryka Dąbrowskiego, a na części wznosi się Stary Browar – Centrum Sztuki i Biznesu. W 2003 roku, podczas prac archeologicznych przy budowie Starego Browaru u zbiegu ulic Kościuszki i Półwiejskiej odnaleziono ponad 200 grobów zawierających szczątki osób pochowanych przed laty na cmentarzu parafii ewangelickiej przy ul. Ogrodowej⁵⁷.

Cmentarz ewangelicki na Górczynie

Założony został przed 1911 rokiem jako „Ew. Kirchengemeinde St. Lazarus”. Nie był duży ale został interesująco rozplanowany: z główną aleją centralną, kilkoma odchodzącymi pod kątem prostym mniejszymi alejkami i jedną większą w kształcie owalnym. Położony był przy Szosie Okrężnej (obecnie ulica Albańska), nieco bliżej torów kolejowych dawnej „kolei marchijskiej”.

Mieszkancka Górczyna, Wanda Szymańska pamięta, że ewangelicki cmentarz był bogatszy, niż znajdujący się obok cmentarz górczyński. Na polskim cmentarzu zmarli pochowani byli w zwykłych mogiłach, na ewangelickim zaś grobowce były marmurowe, ze złożonymi napisami. Na cmentarzu stała też niewielka kostnica z czerwonej cegły i domek dozorczy.

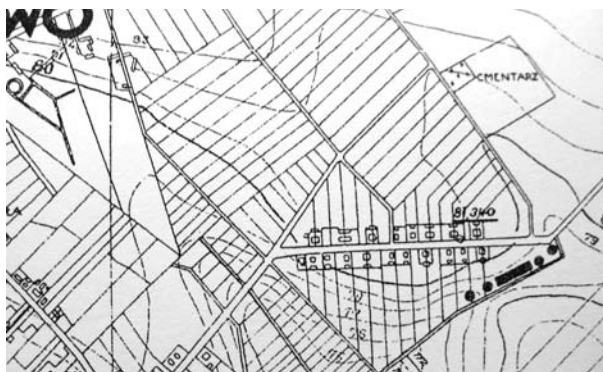
Obecnie w tym miejscu jest park górczyński z pięknym, starym drzewostanem⁵⁸.

Cmentarz ewangelicki w Junikowie

Była to bardzo mała nekropolia założona pomiędzy 1906 a 1913 rokiem przez Komisję Kolonizacyjną Prus Zachodnich i Poznańskiego u zbiegu dzisiejszych ulic Jawornickiej i Bełchatowskiej.

Przeznaczona była dla potrzeb niemieckich rodzin osiedlających się na terenie Junikowa. Odbyło się na nim nie więcej niż dwadzieścia pochówków, najpewniej wszystkie przed 1920 rokiem. Cmentarz funkcjonował wraz z kostnicą znajdującą się przy ul. Junikowskiej⁵⁹. Był to niewielki budynek z czerwonej cegły, który w okresie międzywojennym nie pełnił już swojej pierwotnej funkcji. Mieściła się w nim remiza Ochotniczej Straży Pożarnej, następnie w latach 50. XX wieku obiekt zamieszkiwała rodzina, aż w końcu uległ rozbiórce⁶⁰.

Od 1920 roku cmentarzyk należał do ewangelickiej parafii w Żabikowie. Zlikwidowany został, najprawdopodobniej bez ekshumacji, w 1948 roku⁶¹.

Plan stołecznego miasta Poznania..., 1938

Cmentarze żydowskie

Zorganizowana społeczność żydowska pojawiła się w Poznaniu przynajmniej w 2. połowie XIV wieku. Prawdopodobnie pierwszy cmentarz żydowski, wzmiankowany w 1438 roku, położony był

⁵⁷ <http://wiadomosci.gazeta.pl/kraj/1,34309,1572899.html> (dostęp: 21.03.2011).

⁵⁸ M. Wyszynska, *Dziadek Czajka miał maneż na Górczynie*, [w:] KMP: *Górczyn*, Poznań 2002, nr 1, s. 387.

⁵⁹ http://pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz_ewangelicki_w_Junikowie (dostęp: 20.03.2011).

⁶⁰ R. Witkowski, R. Schneider, *Zarys monografii Junikowa*, Poznań 2002, s. 117.

⁶¹ http://pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz_ewangelicki_w_Junikowie (dostęp: 20.03.2011).

nieopodal zabudowań kościoła dominikańskiego oraz przypuszczalnie tam usytuowanej synagogi żydowskiej, być może na tzw. Złotej Górze lub Żydowskiej Górze (obecnie zabudowany teren pomiędzy ulicami: Kramarską, Żydowską, Dominikańską, Szewską i Wielką)⁶².

Nie wiadomo jak długo istniał w tym miejscu.

Inny cmentarz żydowski założony został na tzw. Muszej Górze (w okolicy obecnej ul. 3 Maja, między pl. Wolności a pl. Cyryła Ratajskiego – dawniej pl. Nowomiejski). Dokładna data powstania nie jest znana. Przypuszczalnie był to XVII wiek lub początek XVIII wieku, ponieważ cmentarz widnieje na mapie J. Rzepeckiego z 1728 roku.⁶³

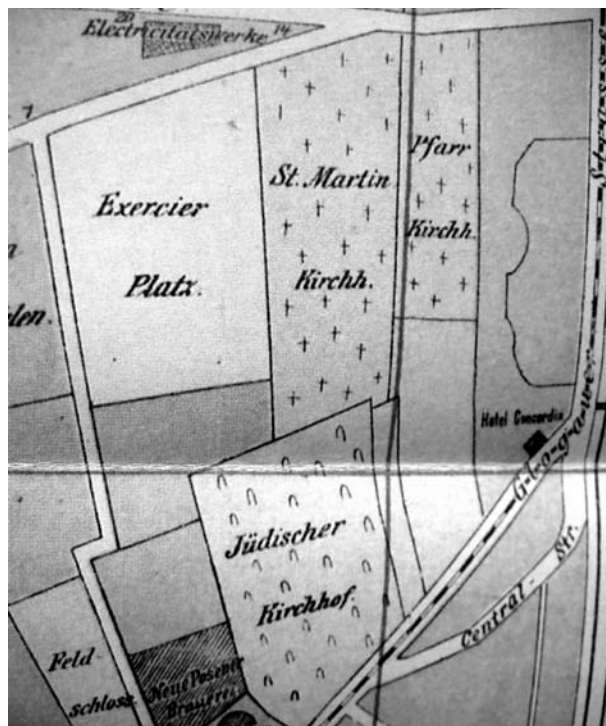
W wydanej w 1929 roku książce *Zabytki historyczne Żydów w Polsce* Majer Bałaban (polski historyk, orientalista i pedagog żydowskiego pochodzenia), napisał:

Czy to był najstarszy z cmentarzy żydowskich jest nam niewiadome, żaden z lokalnych historyków Poznania nie wynotował tego faktu. Tyle jest wiadome, że w roku 1805 zniszczono ten cmentarz, przyczem kości kilku mężczyzn z r. 1736, a z nimi i niektóre nagrobki przeniesiono na nowy cmentarz. Lud opowiada, że królowa pruska Luiza mieszkała koło cmentarza i nie chcąc mieć przed oczyma pogrzebów i nagrobków żydowskich, kazała zniszczyć cmentarz. Klęska pod Jeną miała być »karą dla Prusaków za to świętokradztwo«. W każdym razie przypadły wszystkie przestarze, a nawet i mniej stare nagrobki (za wyjątkiem kilku), ta strona archeologii żydowskiej w Poznaniu jest dla nauki stracona⁶⁴.

Nekropolia zlikwidowana została około 1804 lub 1805 roku. Część macew przeniesiono na nowy cmentarz, resztę wykorzystano do budowy ogrodzenia.

Dzisiejszy pl. Wolności to gwarne centrum miasta, gdzie wznoszą się Biblioteka Raczyńskich, Muzeum Narodowe oraz ponad stuletnie kamienice. Po dawnym żydowskim cmentarzu nie został nawet ślad.

Następny, i uważany za ostatni, cmentarz żydowski powstał w 1804 roku na poznańskim Łazarzu przy ul. Głogowskiej między ulicami Śnia-

Plan der Provinzial-Hauptstadt Posen, 1902

Pozostałości żydowskiego cmentarza przy ul. Głogowskiej. 2011
Fot. D. Matysiak

⁶² E. Leszczyńska, *Przyczynek do dziejów funkcjonowania poznańskiej dzielnicy żydowskiej w sąsiedztwie średniowiecznych murów obronnych*, [w:] KMP: *Mury miejskie*, Poznań 1996, nr 1, s. 138.

⁶³ <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=20803> (dostęp: 30.03.2011).

⁶⁴ <http://www.kirkuty.xip.pl/poznan.htm> (dostęp: 20.03.2011).

deckich i Wystawową. Założony został po likwidacji cmentarza na Muszej Górze. Podczas II wojny światowej Niemcy doszczętnie zdewastowali i zniszczyli teren nekropolii. Macewy wykorzystano m.in. do utwardzania dróg i chodników na Sołacz, gdzie mieszkali niemieccy oficerowie. Po wojnie, zgodnie z decyzją ówczesnych władz, teren przekazano miastu, a cmentarz ostatecznie zlikwidowano. Na jego miejscu wybudowano pawilony Międzynarodowych Targów Poznańskich. Nieliczne groby które ocalały, zostały przewiezione na teren cmentarza komunalnego na Miłostowie, na którym znajduje się około 60 nagrobków, w tym pochodzące z XVIII wieku. Z fragmentów porozbijanych płyt utworzono lapidarium, w którym znajduje się macewa z 1831 roku⁶⁵.

Przez wiele lat środowiska żydowskie wraz z Komitetem Ochrony Cmentarzy Żydowskich w Europie, podejmowały starania na rzecz budowy lapidarium na terenie nieistniejącego cmentarza. Długotrwałe negocjacje zakończyły się sukcesem. Uzgodniono, że na podwórzu przy ul. Głogowskiej 26a zostaną ustawione stylizowane na macewy kamienne tablice⁶⁶.

O jeszcze jednej nekropolii żydowskiej w Poznaniu wspomina Pani Anna Olejniczak w liście przesłanym w 2002 roku do redakcji „Gazety Wyborczej”, a który przytoczę:

Ostatni cmentarz żydowski w Poznaniu założono w latach trzydziestych XX wieku przy ul. Szamarzewskiego 12. Na jego temat jest najmniej informacji i najmniej dowodów jego istnienia. (...) W księdze adresowej Poznania z 1933 roku nieruchomość ta figuruje jako działka Karola Schötza z Włoskowic, pow. pińczowski, ziemia kielecka, ale w dokumentach Zarządu Miejskiego w Poznaniu pt. „Spis cmentarzy ewangelickich i żydowskich przejętych przez gminę” z 1945 roku (Archiwum Państwowe w Poznaniu, nr zespołu 1226, sygnatura 62) teren ten nosi nazwę: »Cmentarz Żydowski«. Działka została przejęta przez Wydział Zieleni Miejskiej i zapisana w księdze wieczystej jako nieruchomość przy ul. Engerströma. W tej chwili na terenie tego cmentarza znajdują się ogródki działkowe⁶⁷.

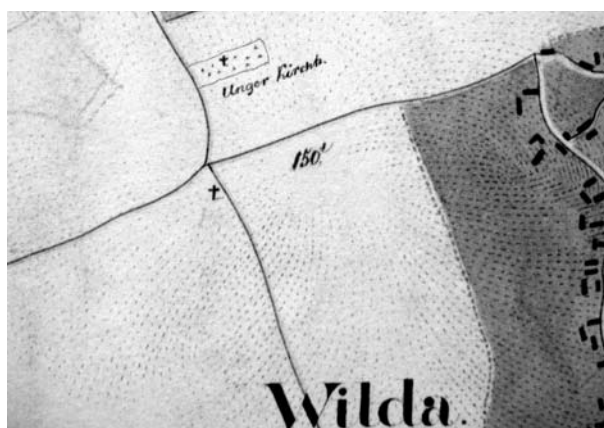
Fragmety żydowskich nagrobków odnalezionych na terenie Poznania i okolic przechowywane są także w Muzeum Martyrologii w Żabikowie⁶⁸.

Cmentarze pozostałych wyznań

Cmentarz greckokatolicki

O dawnym poznańskim cmentarzu greckokatolickim mało kto dziś zapewne słyszał, tym bardziej wart jest wspomnienia.

Grecy byli mniejszością narodową w Poznaniu, niebyt liczną, żyjącą tu co najmniej od XVI wieku, która w dużej części napłynęła do Poznania w końcu XVIII wieku. Zajmowali się głównie handlem winami węgierskimi oraz grecką maźmazją. Grecy, oprócz zmysłu kupieckiego, wykazywali duże przywiązanie do religii, a także gorliwość w zachowaniu obrzędów i ceremonii religijnych. Spotykali się więc licznie w kaplicy, wybudowanej przez spolonizowaną i znaną

Plan von Posen und Gegend. Nach einer Aufnahme des Jahres 1820

⁶⁵ http://pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz_%C5%BCydowski_w_Poznaniu (dostęp: 20.03.2011).

⁶⁶ <http://www.kirkuty.xip.pl/poznan.htm> (dostęp: 20.03.2011).

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ <http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36022,3885455.html> (dostęp: 21.03.2011).

rodzinę Żupańskich (czyli Zupanosów, pochodzących z Tesalii), w ich domu mieszczącym się przy ul. Nowej (obecnie ul. I. Paderewskiego). Kaplica ta istniała do 1909 roku kiedy to Żupańscy przeszli na religię rzymskokatolicką⁶⁹.

Gmina grecka została założona około 1750 roku, a jej opiekunami była od samego początku rodzina Żupańskich. Jeden z nich, Konstanty Żupański założył w 1797 roku cmentarz, który mieścił się na północ od wsi Wilda. W 1857 roku, w skutek rozbudowy miasta, teren został Grekom zabrany, a w zamian dostali tereny przy ul. Colomba (obecnie ul. Towarowej). Kiedy jakiś czas później powstał obok cmentarz świętomarciński, obie, sąsiadujące ze sobą nekropolie połączyły się, a parafia Św. Marcina postanowiła odkupić tę ziemię od rodziny Żupańskich. W umowie kupna parafia zobowiązała się do bezterminowego zachowania nienaruszalności grobów grekokatolickich, które to zobowiązanie dotrzymywała do czasów II wojny światowej⁷⁰.

Po zakończeniu wojny ówczesne władze odebrały kościołowi własność tego terenu, natomiast cmentarz, z wieloma grobami zasłużonych Poznaniowi i Wielkopolsce osób, został zlikwidowany.

Cmentarz protestancki (tzw. dysydencki)

Nekropolia ta usytuowana była w pobliżu Cytadeli. Założona musiała zostać zapewne w XVIII wieku. O jego lokalizacji Marceli Motty napisał:

(...) gdzie stoi ów bastion zwany Modrą Wieżą (Bauer Thurm) i przed nim drzewami zarosłe wzniesienie, był przed rokiem dwudziestym siódmym jeszcze najstarszy protestancki cmentarz z czasów polskich. Mieścił się on na wysokim, obszernym pagórku, który, skoro tylko rozpoczęła się robota około warowni poznańskich, zniesiono najpierw (...).

Pamiętam dobrze, gdy ów pagórek cmentarny skopywano i nieboszczyków z niego rugowano. W niektórych miejscach prostopadle skopanych trumny wyglądały, kości i czaszki sterczały z ziemi jak rodzynki i migdały z przekrajanej baby. Wszystkie resztki nieboszczyków, co się tam znalazły, przewieziono do nowozałożonego cmentarza przy Półwiejskiej ulicy (...)⁷¹.

Mapa Generalna Miasta JKM Poznania i Przedmieściów do niego należących..., 1780, kopia 1933

Inne cmentarze

Cmentarz choleryczny

W miejscu, gdzie teraz znajduje się polana u podnóża wzniesienia znajdującego się na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan, w najniższej jego części, istniał niegdyś cmentarz choleryczny. Teren ten dziś wydaje się pusty i niezagospodarowany. W przeszłości jednak w tym miejscu grzebano w zbiorowych mogiłach zmarłych wskutek epidemii cholery, które nawiedzały Poznań kilkakrotnie w latach 1831–1873. Pogrzeby te odbywały się nocą, cicho i bez żadnej oprawy, aby uniknąć

⁶⁹ M. Wicherkiewiczowa, *Obrazki z przeszłości Poznania*, Poznań 2002, s. 50 i n.

⁷⁰ M. Wicherkiewiczowa, op. cit.

⁷¹ M. Motty, op. cit., s. 151.

paniki w mieście⁷². Ciała posypywano wapnem, co miało chronić przed rozprzestrzenianiem się zarazy. To były miejsca zakazane, stąd nie stawiano na nich nowych grobów⁷³.

Istniejące

Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan – tzw. starofarny (Św. Wojciech)

O tej nekropolii napisał ktoś pięknie: „Cmentarz pełen omszałych kamieni, zabytkowych nagrobków, starych drzew, wielkich nazwisk wyrytych na nagrobnych płytach. Z pomnikami pięknymi jak ta skamieniała młoda dziewczyna, oparta o zmurszały krzyż, która omdlała albo zasnęła, nie skończyła więc wianka, wypadającego jej z rąk”⁷⁴.

Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan znajduje się na Wzgórzu Św. Wojciecha, u zbiegu ulic Święty Wojciech i Księcia Józefa. Założony został na początku XIX wieku, jako cmentarz parafii farnej św. Marii Magdaleny i należy do jednych z najstarszych polskich cmentarzy tuż po warszawskich Powązkach i krakowskim cmentarzu Rakowickim. Kiedy parafia farna otrzymała tereny przy ul. Grunwaldzkiej, nekropolia na Wzgórzu zyskała rangę cmentarza zasłużonych i przeniesiono nań ok. 90 nagrobków ze zlikwidowanych cmentarzy św. Marcina (z ul. Towarowej) i św. Wojciecha (przy zbiegu ulic Obornickiej i Winogrody)⁷⁵.

W latach powojennych cmentarz ulegał stopniowej dewastacji. W 1961 roku uznano go za obiekt zabytkowy. W dziesięć lat później, cmentarz stał się własnością Skarbu Państwa. Rozpoczęto renowację nagrobków, uporządkowano drogi i założono oświetlenie. Obecnie cmentarz jest objęty całodobowym nadzorem, a zwiedzać go można w godzinach od 10.00 do 18.00. Często odwiedzają go wycieczki młodzieży szkolnej, jako miejsce ściśle związane z historią Poznania⁷⁶.

Spacerując alejkami możemy trafić na grobowce Jarogniewa Drwęckiego (pierwszego prezydenta miasta po 1918 roku), Stanisława Taczaka (pierwszego dowódcy Powstania Wielkopolskiego), Hipolita Cegielskiego, Cyryla Ratajskiego, lekarzy Ludwika Gąsiorowskiego i Teofila Mateckiego, Konstantego Żupańskiego (księgarza i wydawcy), Władysława Marcinkowskiego (znakomitego rzeźbiarza), wspomnianego Marcellego Mottego czy choćby premiera Stanisława Mikołajczyka⁷⁷.

Na cmentarzu znajduje się 577 mogił, w których pochowanych jest 868 osób⁷⁸.

Neuester Plan der Stadt Posen 1890

⁷² <http://regionwielkopolska.pl/katalog-obiektow/cmentarz-zasluzonych-w-poznaniu.html> (dostęp: 31.03.2011).

⁷³ <http://poznan.naszemiasto.pl/artykul/137115,jedyny-taki-cmentarz,id,t.html> (dostęp: 21.03.2011) oraz <http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36022,4616001.html#ixzz1KtDt9BxF> (dostęp: 29.04.2011).

⁷⁴ <http://poznan.gazeta.pl/poznan/1,36022,4616001.html#ixzz1KtDt9BxF> (dostęp: 29.04.2011).

⁷⁵ L. Krajkowski, op. cit., s. 99.

⁷⁶ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

⁷⁷ <http://poznan.naszemiasto.pl/artykul/137115,jedyny-taki-cmentarz,id,t.html> (20.03.2011).

⁷⁸ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

Kontakt:

Cmentarz Zasłużonych

Wzgórze św. Wojciecha

tel.: +48 61 853 25 41

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz parafialny pw. św. Antoniego Padewskiego (Starołęka)

Do roku 1920 mieszkańcy Starołęki chowali swoich bliskich na cmentarzach parafii pw. św. Jakuba Większego Apostoła w Głuszynie. Jednak z uwagi na dość odległe położenie, z czasem pojawiły się plany utworzenia nekropolii gdzieś w pobliżu. W 1913 roku grunt pod przyszły cmentarz ofiarował jeden z miejscowych gospodarzy, potomek osadników niemieckich z okolic Bambergu w Bawarii. Otwarcie nekropolii przewidziane było na 1914 rok, jednak wybuch I wojny światowej udaremnił ten zamiar. Ostatecznie cmentarz powstał w 1920 roku, a pierwszy pogrzeb odbył się w kwietniu tego roku. Ciekawostką na terenie cmentarza był pochodzący z 1914 roku bunkier, który z czasem miał zostać przeznaczony na kostnicę. By podkreślić charakter tego obiektu, na szczycie bunkra postawiono krzyż⁷⁹.

Cmentarz przeznaczony był dla mieszkańców z rejonu Małej i Wielkiej Starołęki, a także Minikowa, Marlewa i Garaszewa. Miał kształt zbliżony do kwadratu, z krzyżującymi się pod kątem prostym alejami, prowadzącymi do kolistego placu, oraz jednej owalnej alei⁸⁰.

W 1945 roku rozpoczęto przebudowę kaplicy cmentarnej z wykorzystaniem istniejącego bunkra, który zaaranżowany został na kształt reprezentacyjnej platformy, a samą kaplicę wyniesiono na szczyt bunkra.

Starołęcki cmentarz został zamknięty w 1947 roku, a ponownie otwarty dopiero w 1999 roku⁸¹. Jak można wyczytać na stronie parafii, w najbliższej przyszłości planowane jest jego powiększenie⁸².

Wjazd na cmentarz prowadzi od ul. Świętego Antoniego.

Kontakt:

Parafia pw. św. Antoniego Padewskiego

Proboszcz: ks. Rafał Czerniejewski

ul. św. Antoniego 50, 61-359 Poznań

www.sw-antoni.com

Biuro cmentarne:

ul. Korczyńskich 16, Poznań

tel. do biura parafialnego: +48 61 879 31 84

godziny otwarcia: pn.-pt.: 8.00-15.00

Cmentarz parafii pw. Bożego Ciała (Wilda)

To jeden z najpiękniejszych w Polsce cmentarzy parkowych. Powstał w 1911 roku, kiedy parafia zakupiła na Dębcu 6 ha ziemi i zdecydowała się urządzić tam własną nekropolię. Zaprojektował go inż. Kazimierz Karłowski, któremu cmentarz zawdzięcza swój unikatowy wygląd. Jego poświęcenie i otwarcie odbyło się 1 września 1912 roku. Warto przy okazji dodać, że parafia Bożego Ciała otrzymała niegdyś od macierzystej parafii św. Marcina prawo do chowania swoich zmarłych

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ H. Hałas, *Cmentarz parafii św. Jana Padewskiego. Przyczynek do dziejów*, [w:] KMP: *Starołęka, Głuszyna Krzesiny*, Poznań 2009, nr 4, s. 259 i n.

⁸² <http://www.sw-antoni.com/index.php/historia/poczatki> (dostęp: 29.04.2011).

na cmentarzach „świętomarcińskich” obowiązujące do roku 1914⁸³.

Na marginesie warto odnotować, że cmentarz ten oprócz swojej funkcji grzebalnej, posiadał również walory dekoracyjne, właściwe ogrodom. Rozmieszczeniem roślinności zajęła się bowiem żona inż. Karłowskiego, Anna, dyplomowany ogrodnik. Umiejętnie dobierając gatunki drzew w zróżnicowane kolorystycznie zestawienia, stworzyła wzorzysty witraż atrakcyjny o każdej porze roku. Efektowne klomby kwiatowe i partery gazonowe akcentowały najważniejsze punkty kompozycji. W ten piękny cmentarny ogród wkomponowano obiekty architektoniczne

Plan Stołecznego Miasta Poznania 1927

o niebanalnej stylistyce. Zarówno kostnica, jak i dom ogrodnika, wozownia i główna brama wjazdowa, powstały wg projektu znanego poznańskiego architekta Kazimierza Rucińskiego, który nadał im neobarokowo-klasycystyczny styl. Cmentarz miał kształt wydłużonego prostokąta, z biegnącą przez środek reprezentacyjną osią widokową, wzdłuż której rozplanowano kwatery grzebalne, ukryte wśród żywopłotów. Główna aleja poprzecinana była trzema niewielkimi rondami⁸⁴.

W 1968 roku ówczesne władze zdecydowały o zamknięciu nekropolii. Pozostawiony samemu sobie niszczał przez ponad 30 lat bez stosownej opieki. Decyzja o zakazie pochówków, paradoksalnie, wyszła cmentarzowi na dobre, ponieważ do dziś zachował on charakter przedwojennej nekropolii. W 2001 roku, dzięki staraniom miejscowego proboszcza ks. Wojciecha Maćkowiaka, cmentarz został ponownie otwarty dla celów grzebalnych. Od tego momentu trwają też liczne prace renowacyjne mające przywrócić mu dawną świetność⁸⁵.

Na cmentarzu spoczywa wielu zasłużonych mieszkańców Poznania, w tym przedstawiciele najbardziej zasłużonych rodzin z Dębca oraz Wildy, a także wiele rodzin poznańskich Bambrów⁸⁶.

Cmentarz położony jest na poznańskiej Wildzie, przy ul. Bluszczowej.

Kontakt:

Parafia pw. Bożego Ciała
Proboszcz: ks. kanonik Wojciech Maćkowiak
ul. Strzelecka 40, 61-846 Poznań
tel.: +48 61 852 32 00, fax: +48 61 853 24 59
<http://www.bozeczialo.poznan.pl/>

Biuro cmentarne:

ul. Bluszczowa 14, Poznań-Dębica
tel.: +48 61 832 19 27
godziny otwarcia: pn.: 12.00-17.00, wt.-pt.: 9.00-13.00.

⁸³ <http://www.bozeczialo.poznan.pl/> (dostęp: 26.04.2011).

⁸⁴ H. Hałas, *Dębickie cmentarze*, [w:] KMP: *Dębica*, Poznań 2004, nr 1, s. 146 i n.

⁸⁵ <http://www.mmpoznan.pl/312429/2009/8/6/turysci-pytaja-o-poznanskie-cmentarze> (dostęp: 20.03.2011).

⁸⁶ http://pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz_Bo%C5%BCego_Cia%C5%82a_w_Poznaniu (dostęp: 10.04.2011).

Cmentarz parafii pw. Ducha Świętego (Antoninek)

Niewielki i prawie zupełnie zapomniany cmentarz przy ul. Leśnej, łączącej Antoninek z Zieliniec, jest nieczynny przynajmniej od półwiecza, a ostatnie nagrobki datowane są na początek lat 60. XX wieku. Prawdopodobnie przynależą do parafii Ducha Św. w Antoninku. Zachowały się klinkierowe słupki ograniczające zniszczoną bramę, resztki ogrodzenia, duży drewniany krzyż oraz kilkadziesiąt mogił z nagrobkami⁸⁷.

Widok tego miejsca jest przygnębiający, a i sam stan cmentarza podobny do innego, również zapomnianego cmentarza przy ul. Samotnej. Szukając informacji o antonińskiej nekropolii, znaleźć można w sieci m.in. na taki jej opis:

Malutki, biedny cmentarzyk znajduje się przy ulicy Leśnej po drodze na Zieliniec. Ale żeby go w ogóle zauważyć, trzeba wejść w las i odnaleźć rdzewiejące przejście w zniszczonym ogrodzeniu. Ogrodzenie jest pojęciem umownym – zostały po nim tylko resztki siatki i betonowe słupki, niektóre już przewrócone ze starości. Sam cmentarz to tylko kilkadziesiąt grobów – trudno dokładnie powiedzieć, ile, bo ostatnie pochówki miały tu miejsce pod koniec lat 40. Od tego czasu nikt tu niczego nie remontował, sam cmentarz oficjalnie też właściwie nie istnieje i nikt się do niego nie przyznaje.

Historycznie cmentarz należy do parafii Świętego Ducha w Antoninku, byli tu więc chowani okoliczni mieszkańcy. Jak jednak można przeczytać na stronie parafii, cmentarz od ponad pół wieku jest już zamknięty. I to jedyna informacja na ten temat.

To, że cmentarz jest opuszczony, widać najlepiej po stanie nagrobków. Drewniane krzyże zbutwiały i rozsypały się, więc często o tym, że był tu grób, świadczy tylko wzgórek ziemi, też ledwo widoczny spod grubej warstwy liści. Lepiej trzymają się nagrobki kamienne – tu jeszcze można przeczytać nazwisko i datę urodzin oraz śmierci.

Jedynie przed dniem Wszystkich Świętych widać, że nie wszyscy o nim zapomnieli. Skromne alejki są oczyszczone z liści, na niektórych grobach widać świeże kwiaty i znicze.

– Przychodzimy tu na grób mamy – wyjaśnia starszy pan odgarniający liście z betonowego nagrobka. – Trzeba trochę posprzątać, kwiat postawić, ale nie za dużo, bo tu ani ogrodzenia, ani stróża nie ma, to każdy może wejść i ukraść. To cmentarz parafii w Antoninku jest, ale nieczynny.

Dlaczego nieczynny? Mężczyzna wzrusza ramionami.

– A kto to wie? Może dlatego, że Miłostowo blisko – mówi. – Albo że do kościoła to teraz przez Warszawską trzeba iść, a jak z konduktem tutaj przejść przez ulicę? Zresztą tu niewielu ludzi już przychodzi. To wszystko stare groby. Nie ma już komu dbać.

Rzeczywiście, napisy na nagrobkach te, które jeszcze są czytelne, mówią o ludziach, którzy nie żyją od stu, siedemdziesięciu, sześćdziesięciu lat. Najwięcej jest grobów małych dzieci – czy rzeczywiście tyle ich wówczas umierało, czy po prostu ich nagrobki lepiej się zachowały? Trudno dziś powiedzieć. Ale pod kilkoma z nich stoją świeże kwiaty, znicze, pod jednym nawet zabawka – pluszowa owieczka. Ktoś więc jeszcze pamięta o małościach, które zmarły tyle lat temu. Ktoś przychodzi też na groby rodziców, dziadków. Ale jeszcze kilka lat i jeśli się nie podejmie działań ratujących ten cmentarz – o pogrzebanych tam niegdyś ludziach będą świadczyły tylko wzgórki ziemi zagubione w lesie. A później i one znikną⁸⁸.

Kontakt:

Parafia pw. Ducha Świętego
Proboszcz: ks. Mieczysław Urbaniak
ul. Jaromira 1, 61-062 Poznań
tel.: +48 61 877 07 97
<http://www.pds.archpoznan.org.pl/>

Cmentarz parafii pw. Imienia Maryi (Smochowice)

Założony został w 1934 roku z inicjatywy ówczesnego proboszcza parafii pw. Imienia Maryi ks. Jakuba Kuklińskiego na gruntach przekazanych przez dwie rodziny parafian na potrzeby nowej

⁸⁷ <http://roweromaniak.pl/pgm/Roz.php?nr=i1465> (dostęp: 13.06.2011)

⁸⁸ <http://www.mmpoznan.pl/320213/2010/11/1/zapomniany-cmentarzyk-w-antoninku?category=news#> (dostęp: 11.06.2011).

nekropolii. Pierwsze pochówki rozpoczęto w październiku 1934 roku. Cmentarz jest niewielki i zajmuje niecałe 2 ha. Spoczywa na nim ok. 5400 osób w ponad 2600 mogiłach⁸⁹.

Cmentarz jest położony na poznańskich Smochowicach w rejonie ulic Braniewskiej i Lubowskiej.

Kontakt:

Parafia Księży Zmartwychwstańców pw. Imienia Maryi
Proboszcz: ks. Czesław Kaszubowski CR
ul. Santocka 15, 60-431 Poznań-Smochowice
tel.: +48 61 841 12 94
<http://www.paraframaryi.pl>

Biuro cmentarza:

p. Tadeusz Kuster, tel. 504 038 018

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz parafii św. Jana Vianneya (Sołacz)

Prace związane z założeniem cmentarza rozpoczęły się w 1936 roku, a ukończone zostały w 1937 roku. Nekropolia powstała z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. Henryka Lewandowskiego, a do urzeczywistnienia tych zamiarów przyczynił się również Urząd Wojewódzki, Zarząd Miasta, Fundusz Pracy, Opieka Społeczna, dyrektor Ogrodów Miejskich, władze wojskowe i organizacje kościelne⁹⁰.

Cmentarz rozplanowany został, zgodnie z tendencjami panującymi w dwudziestoleciu międzywojennym, czyli cmentarza-ogrodu. Zaciszne wnętrza kwater uformowane z żywopłotów tworzyły rodzaj ogrodowego labiryntu, a zróżnicowane barwnie szpalery drzew dawały cieniste aleje⁹¹.

Poświęcenia cmentarza dokonał 30 maja 1937 roku ks. biskup Walenty Dymek, choć nie był wówczas ukończony. „(...) trzeba jeszcze włożyć w niego dużo pracy by mu nadać pożądaną malowniczość”⁹². Rozciągał się „na przestrzeni 10 morgów” i w założeniach miał być częścią projektowanego wielkiego cmentarza dzielnicowego dla Sołacza, Winiar i Naramowic.

Parafia św. Jana Vianneya faktycznie znajduje się na Sołaczach ale cmentarz położony jest w obrębie poznańskiej dzielnicy Podolany, na narożniku ul. Lutyckiej i Szczawnickiej. Spoczywa na nim wiele osobistości ze świata nauki.

Kontakt:

Parafia pw. św. Jana Vianney
Proboszcz: ks. kanonik Bogdan Reformat
ul. Podlaska 10, 60-623 Poznań
tel.: +48 61 847 06 87
<http://www.jmv-solacz.pl>

Cmentarz parafialny św. Jana Vianneya
ul. Lutycka 63, 60-478 Poznań

Cmentarz parafii pw. Matki Boskiej Bolesnej (Górczyn)

Historia jego powstania sięga roku 1907, kiedy proboszcz poznańskiej parafii św. Marcina ks. Jan Lewicki, gorący orędownik budowy kościoła i utworzenia nowej parafii, zobowiązał się ofiarować bezpłatnie 20 morgów z gruntów proboszczowskich na cmentarz nowej parafii (Matki Boskiej Bolesnej).

⁸⁹ <http://www.paraframaryi.pl/cmentarz-parafialny.html> (dostęp: 20.04.2011).

⁹⁰ „Dziennik Poznański” z dnia 01.06.1937, R.79, nr 123, s. 4.

⁹¹ H. Hałas, *Dębieckie cmentarze*, s. 168.

⁹² „Kurier Poznański” z dnia 01.06.1937, R. 32, nr 240, s. 7.

snej)⁹³. Tym sposobem powstała w 1910 roku nowa nekropolia głównie na potrzeby mieszkańców dwóch poznańskich dzielnic: Łazarza i Wildy. W 1913 roku zarządzaniem pochówków zajęła się nowo powstała parafia pw. Matki Boskiej Bolesnej.

Na cmentarzu górczyńskim spoczywa wielu duchownych, głównie proboszczowie poznańskich parafii oraz członkowie kapituły. Złożono na nim również bezimiennie prochy więźniów pomordowanych przez hitlerowców, a także postawiono pomnik ku czci ofiar II wojny światowej. Cmentarz zajmuje powierzchnię 8 ha, pochowanych jest tutaj ok. 37 700 osób w ponad 20 000 mogiłach⁹⁴.

Cmentarz położony jest w dzielnicy Grunwald, przy ul. Piotra Ściegiennego.

Kontakt:

Parafia pw. Matki Boskiej Bolesnej
Proboszcz: ks. prałat Eugeniusz Antkowiak
ul. Głogowska 97, 60-265 Poznań
tel.: +48 61 866 87 38
<http://www.mbbolesna-poznan.org>

Biuro cmentarne:

ul. Ściegiennego 35, Poznań-Górczyn
godziny urzędowania: pn.: 9.00-15.00, wt.-pt.: 9.00-13.00
tel. +48 61 866 23 14

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz parafii pw. Matki Bożej Częstochowskiej (Naramowice)

Na terenie cmentarza znajduje się kaplica cmentarna. Główne aleje są poprowadzone w układzie geometrycznym na planie krzyża, wybrukowane i oświetlone. Cały obszar jest ogrodzony.

Cmentarz parafialny położony jest przy ul. Jasna Rola.

Kontakt:

Parafia pw. Matki Bożej Częstochowskiej
Proboszcz: ks. Mieczysław Nowak
ul. Naramowicka 156, 61-619 Poznań
tel.: +48 61 8204504
<http://www.mbcz.poznan.pl/>

Biuro cmentarne czynne:

pn., śr., czw.: 10.30-12.00, sob.: 9.00-10.00

Cmentarz parafii pw. Matki Bożej Pocieszenia (Suchy Las)

Parafia erygowana została w 1978 roku. Kościół, podobnie jak cmentarz powstał dla potrzeb parafian z poznańskich Podolan. Nekropolia jest nieduża; od początku jej istnienia pochowano tu ponad 600 osób. Niedawno została wybudowana kaplica cmentarna.

Kościół parafialny położony jest na Podolanach, natomiast cmentarz znajduje się przy ul. Borórkowej w Suchym Lesie.

Kontakt:

Parafia pw. Matki Bożej Pocieszenia

⁹³ P. Matusik, *Mater Dolorosa. U początków parafii Matki Boskiej Bolesnej na Świętym Łazarzu 1895–1913*, [w:] KMP: *Święty Łazarz*, Poznań 1998, nr 3, s. 57 i n.

⁹⁴ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

Proboszcz: ks. Rafał Pierzchała
ul. Kartuska 33, 60-471 Poznań
tel.: +48 61 822 11 99, fax: + 48 61 822 17 82
www: www.mb pocieszenia.pl; e-mail: mbpocieszenia@archpoznan.org.pl

Biuro cmentarne czynne:

wt., czw.: 8.30-10.00 śr., pt.: 17.00-19.00.

Zabytkowy cmentarz parafii pw. Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana (Jeżyce)

Starania o otwarcie nowej nekropolii dla mieszkańców Jeżyc (chowanych do tej pory na cmentarzu św. Wojciecha) zapoczątkował pierwszy jeżycki proboszcz parafii pw. Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana ks. Walenty Kolasiński, a doprowadził do końca jego następca ks. Wacław Mayer (1904–1913). Cmentarz założony został w 1905 roku na zakupionym wcześniej gruncie rolnym w peryferyjnej części Jeżyc. Nekropolia otoczona była wówczas polami uprawnymi i łąkami, sąsiadującymi z pobliskimi folwarkami Edwardowo i Marcelin. W swym pierwotnym kształcie nekropolia istniała do lat powojennych⁹⁵.

W latach 60. XX wieku powstała koncepcja przekształcenia wielu XIX-wiecznych cmentarzy w tereny zieleni publicznej. Pod koniec 1961 roku nekropolia jeżycka została zamknięta i rozpoczęto ekshumację zwłok.

W roku 1981 dzięki działalności proboszcza parafii jeżyckiej, powołana została parafia Chrystusa Dobrego Pasterza, z kościołem wybudowanym na obrzeżach cmentarza. Krótco potem, w 1984 roku cmentarz został objęty ochroną konserwatorską oraz wpisany do państwowego rejestru zabytków. W roku 1995 ponownie rozpoczęto na tym terenie grzebanie zmarłych, zaś administracją nekropolii zajęła się nowo utworzona parafia. Dzięki temu, przeprowadzono wiele istotnych remontów m.in. odrestaurowana została neoromańska kaplica św. Barbary oraz Pomnik Wdzięczności. Wśród licznych nagrobków blisko 300 zakwalifikowanych zostało jako zabytki (najstarsze pochodzą z 1905 roku).

Cmentarz zajmuje powierzchnię 5,5 ha. W 13 300 mogił spoczywa ok. 30 000 osób⁹⁶.

Jeżycki cmentarz położony jest u zbiegu ulic Nowina i Szpitalnej.

Kontakt:

Parafia pw. Chrystusa Dobrego Pasterza
Proboszcz: ks. Zbigniew Sujkowski
ul. Nowina 1, 60-589 Poznań
tel.: +48 61 847 59 40
<http://www.dobrypasterz.pl>
<http://nsj.org.pl/>

Biuro cmentarza:

Zarządca cmentarza: p. Tomasz Fiszer
ul. Nowina 1, 60-589 Poznań
tel.: +48 61 847 59 40
Godziny otwarcia: pn. 7:30-17:00, wt.-pt. 10:00-14:00

Stowarzyszenie Opieki nad Zabytkowym Cmentarzem Jeżyckim

Przewodniczący Stowarzyszenia Tadeusz Grabski
tel.: +48 61 847 82 83
http://main2.amu.edu.pl/~podmostk/cmentarz_nowina/index.php?c=1&sel=1

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

⁹⁵ H. Hałas, *Cmentarz parafii Najświętszego Serca Jezusa i św. Floriana na Jeżycach*, [w:] KMP: *Jeżyce*, Poznań 2000, nr 2 s. 160 i n.

⁹⁶ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

Cmentarz parafii św. Stanisława Kostki (Piątkowo)

Cmentarz parafialny poświęcony został przez ówczesnego biskupa ks. W. Dymka 26 czerwca 1933 roku. Dla miejscowej społeczności z Piątkowa i okolic nekropolia była pilną potrzebą.

Jak bardzo parafii potrzebny był cmentarz, świadczy o tym ta okoliczność, że istnieje tam już 7 mogił, które indywidualnie trzeba było poświęcić. Poza tem z dniem 1 lipca br. upływa 5-letni okres w którym to czasie parafia miała prawo do grzebania zmarłych na cmentarzu św. Wojciecha. To też czyniono wszystko, by jak najprędzej powstał własny cmentarz. Fundusze dostarczyli parafianie, dalej zebrano gotówkę drogą kwest i pożyczek. Na ten cel przeznaczono też pewną sumę z podatku kościelnego

zanotował w 1933 roku jeden z redaktorów „Dziennika Poznańskiego”⁹⁷.

Obecnie obiekt jest nieczynny, ale możliwy jest dochówek do istniejących grobów. Cmentarz znajduje się w centrum os. Bolesława Chrobrego. Na zachodzie przebiega ulica Łowmiańskiego z domami jednorodzinnymi, na południowym-wschodzie i wschodzie bloki. Na północy budynek kościoła należącego do parafii Opatrzności Bożej. Dwie główne aleje cmentarne są wybrukowane. Na południowy-wschód leżą tereny Fortu Va (*Bonin*)⁹⁸.

Kontakt:

Parafia pw. św. Stanisława Kostki
Proboszcz: ks. dr Michał Maciołka
ul. T. Rejtana 8, 60-653 Poznań
tel. +48 61 82 33 587
<http://www.stanislawkostka.pl/>
e-mail: stanislawkostka@archpoznan.org.pl

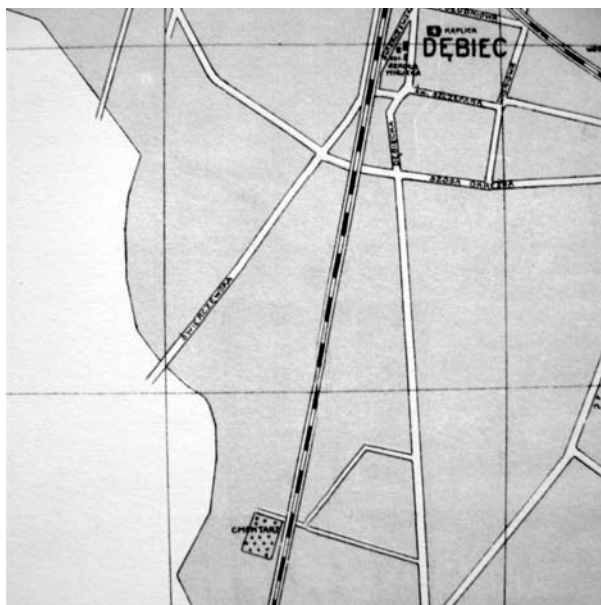
Biuro Parafialne:

tel.: +48 61 82 33 587
Godziny otwarcia:
pn., pt.: 16.00-18.00; wt., czw.: 9.00-11.00, śr.: 9.00-11.00 i 16.00-18.00

Cmentarz parafii pw. Świętej Trójcy (Dębiec/Świerczewo)

Jeden z dwóch, położonych tuż obok siebie cmentarzy (drugim jest cmentarz parafii pw. Zmartwychwstania Pańskiego), zlokalizowany na pograniczu poznańskich dzielnic Dębiec i Świerczewo, przy ul. Samotnej.

Pierwotnie gmina podmiejska Dębiec należała do parafii pw. Św. Floriana w Wirach. W 1921 roku Kuria Arcybiskupia erygowała „wikariat lokalny” na Dębcu, który działał przy wzniesionej w 1923 roku, nieistniejącej już kaplicy pw. Serca Jezusowego. Cmentarz katolicki przy ul. Samotnej poświęcony został 11 sierpnia 1924 roku. Pierwszy pochówek odbył się 4 marca 1925 roku. Parafia pw. Św. Trójcy natomiast utworzona została 1 lipca 1928 roku. Podczas II wojny światowej oba cmentarze zostały przejęte przez Niemiec-

Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1927

⁹⁷ „Dziennik Poznański” z dnia 27.06.1933, R.75 nr 145, s. 5.

⁹⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Cmentarz_na_Osiedlu_Boles%C5%82awa_Chrobrego_w_Poznaniu (dostęp: 6.08.2011).

ki Urząd Cmentarny. W latach 1941–1942 na obie nekropolie zostały przeniesione pochówki z ekshumowanych cmentarzy katolickich przy ul. Bukowskiej:

- od 18 września 1941 roku do 13 lipca 1942 roku ekshumowano szczątki z cmentarza parafii św. Marii Magdaleny,
- od 18 kwietnia 1942 roku do 24 lipca 1942 roku ekshumowano szczątki z cmentarza parafii św. Marcina⁹⁹.

Po tej akcji cmentarze zostały zamknięte. Obecnie teren nekropolii jest nie ogrodzony, a sam cmentarz jest zniszczony, bardzo zaniedbany i zarośnięty. Spacerujący po resztkach, wciąż jeszcze widocznych, dawnych założeń parkowych mogą w pierwszej chwili nie zauważyć, że są na dawnym cmentarzu. Dopiero, kiedy przypadkiem zahaczą o zmurszały nagrobek, orientują się gdzie są¹⁰⁰.

Kontakt:

Parafia Rzymskokatolicka pw. Świętej Trójcy
Proboszcz: ks. Stanisław Wojtaszek
ul. 28 Czerwca 1956 nr 295, 61-469 Poznań
tel.: +48 61 830 17 85
<http://www.swtrojca.ayz.pl/>

Spis pochowanych na http://wtg-gniazdo.org/wiki.php?page=Cmentarz_Samotna

Cmentarz parafii pw. św. Wojciecha (Św. Wojciech/Cytadela)

Dawny cmentarz parafii św. Wojciecha położony jest w dolnej części południowo-zachodniego stoku Cytadeli. Założony został po roku 1833.

Nekropolia podzielona jest alejkami na siedem kwater. Spoczywają na nim wybitni ludzie nauki, przemysłowcy, jest kilka rodzin szlacheckich oraz mogiły sióstr zakonnych. Po sporządzeniu inwentaryzacji cmentarza, udało się ustalić, że na cmentarzu istnieje ponad 300 grobów, w których spoczywa ponad 400 osób. Dokładniejsze sprecyzowanie jest niemożliwe z uwagi na znaczne zniszczenie nagrobków. W ostatnich latach kilka nagrobków odremontowano i naprawiono jednak znaczna ich część nie posiada tablic z inskrypcją.

Opiekę nad grobami sprawuje Wydział Polityki Społecznej Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego.

Kontakt:

Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu
al. Niepodległości 16/18, 61-713 Poznań
tel.: +48 61 854 13 58, 61 854 18 25.¹⁰¹

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz parafii pw. Zmartwychwstania Pańskiego (Dębiec/Świerczewo)

Jest to drugi (obok cmentarza parafii pw. Św. Trójcy) z cmentarzy przy ul. Samotnej.

Plany powołania nowej parafii pojawiły się w 1916 roku, kiedy w niedzielę, w Święto Zesłania Ducha Świętego ks. kard. Edmund Dalbor orędziem arcybiskupim zapowiedział budowę kościoła pamiątkowego w Poznaniu na Wildzie z okazji 950-lecia Chrztu Polski (stąd nazwy ulic Pamiętkowa i Dąbrówki). Ostatecznie, nowa parafia (wydzielona z Parafii Bożego Ciała) połączona ze

⁹⁹ http://wtg-gniazdo.org/wiki.php?page=Cmentarz_Samotna (dostęp: 27.07.2011).

¹⁰⁰ <http://www.mmpoznan.pl/312429/2009/8/6/turysci-pytaja-o-poznanskie-cmentarze> (dostęp: 20.03.2011).

¹⁰¹ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

zgrupowaniem Księży Zmartwychwstańców powstaje 1 stycznia 1924 roku¹⁰². Grunty pod przyszłą nekropolię parafia zakupiła w latach 1931–1936, a pierwszy pochówek na cmentarzu odbył się 15 kwietnia 1931 roku.

Podobnie, jak cmentarz parafii pw. Św. Trójcy, tak i ten, w okresie okupacji został przejęty przez Niemiecki Urząd Cmentarny, a na jego teren zostały przeniesione pochówki z ekshumowanych cmentarzy katolickich przy ul. Bukowskiej. W 1997 roku wydana została decyzja o powrocie cmentarza Zmartwychwstania Pańskiego do parafii Księży Zmartwychwstańców. Wobec pogłębiającej się degradacji i niszczenia cmentarzy postanowiono scalić oba cmentarze w rękach jednego właściciela (Księży Zmartwychwstańców) i przywrócić do celów grzebalnych. Może to nastąpić po ogrodzeniu terenu i ustanowieniu stałego dozoru¹⁰³.

Kontakt:

Parafia Rzymskokatolicka pw. Zmartwychwstania Pańskiego
Proboszcz: o. Adam Błyszcz CR
ul. Dąbrówki 4, 61-501 Poznań
tel.: +48 61 833 34 62
<http://www.poznan.zmartwychwstancy.pl/>

Biuro parafialne:

Godziny otwarcia:
od poniedziałku do piątku 10:00-12:00, dodatkowo: poniedziałek 16:00-17:30, środa 16:00-17:30, piątek (z wyjątkiem pierwszego piątku) 16:00-17:30

Spis pochowanych na http://wtg-gniazdo.org/wiki.php?page=Cmentarz_Samotna

Cmentarz Komunalny nr 1 Miłostowo

Cmentarz położony jest na wschodnim skraju miasta, pośród lasów. Dwa główne wejścia znajdują się przy ulicach Gnieźnieńskiej i Warszawskiej.

Pierwsze pogrzeby odbyły się tu w 1943 roku. Po 1945 roku utworzono kwaterę żołnierzy polskich, zmarłych głównie w poznańskich szpitalach w wyniku odniesionych w boju ran. Po zakończeniu działań wojennych, w zbiorowych mogiłach złożono poległych żołnierzy Wehrmachtu. Istnieje tu również kwatera żołnierzy radzieckich, przeniesionych z miejsc dotychczasowego pochówku na terenie ówczesnego powiatu poznańskiego. W północnej części cmentarza znajduje się pomnik mieszkańców Poznania poległych i pomordowanych w latach II wojny światowej.

Po II wojnie światowej na miłostowski cmentarz przeniesiono ekshumowane szczątki z innych poznańskich cmentarzy. Z cmentarza świętomarcińskiego przeniesiono m.in. prochy 59 mieszkańców miasta zabitych w czasie nalotów niemieckiego lotnictwa we wrześniu 1939 roku. W 1958 roku utworzono kwaterę żydowską, której w 1993 roku nadano charakter kirkutu, ustawiając wokół grobów oryginalne macewy, pochodzące ze zlikwidowanego cmentarza żydowskiego przy ul. Głogowskiej¹⁰⁴.

Nekropolia zajmuje powierzchnię ponad 98 ha. Jest to najbardziej rozległy poznański cmentarz, na którym pochowano 81 000 zmarłych w ponad 41 300 grobach.

Dane adresowe:

Cmentarz Komunalny Miłostowo
ul. Gnieźnieńska 36, 61-021 Poznań
tel.: +48 61 872 40 14

¹⁰² <http://www.poznan.zmartwychwstancy.pl/> (dostęp: 25.07.2011)

¹⁰³ http://wtg-gniazdo.org/wiki.php?page=Cmentarz_Samotna (dostęp: 27.07.2011)

¹⁰⁴ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011) oraz *Poznań od A do Z*, W. Łęcki, P. Małuśkiewicz (red.), Poznań 1986 oraz 1998.

Zarządca:

Universum Spółdzielnia Pracy Poznań
Biuro Administracji Cmentarza
ul. Kępa 1, Poznań
tel: +48 61 878 02 20
Godziny otwarcia: pn.-pt. 7.00-15.00
www.universum-poznan.com.pl; info@universum-poznan.com.pl

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz Komunalny nr 2 Junikowo

Cmentarz junikowski, jeden z największych obecnie w Poznaniu, powstał na terenie dawnego poligonu wojskowego, przekazanego miastu przez Urząd Ziemski w 1927 roku. Junikowo znajdowało się wówczas poza granicami miasta.

Nekropolia otwarta została w 1948 roku. W latach 70. XX wieku teren cmentarza powiększono o fragment sąsiadujących lasów. Główne wejście usytuowane jest przy ul. Grunwaldzkiej.

Na cmentarzu junikowskim pochowano wielu wybitnych działaczy politycznych i społecznych, uczonych, artystów, pisarzy. W wydzielonych kwaterach znaleźli miejsce ostatniego spoczynku weterani Powstania Wielkopolskiego 1918–1919, jest tu także kwatera żołnierzy Armii Krajowej. Uwagę zwracają oryginalne grobowce poznańskich Romów¹⁰⁵.

Cmentarz zajmuje powierzchnię 94 ha. W prawie 80 000 mogiłach spoczywa blisko 140 000 osób. Biorąc pod uwagę liczbę pochowanych, jest to największy poznański cmentarz.

Dane adresowe:

Cmentarz Komunalny nr 2 Junikowo
ul. Grunwaldzka 305, 60-001 Poznań

Zarządca:

Universum Spółdzielnia Pracy Poznań
Biuro Administracji Cmentarza
ul. Grunwaldzka 305, 60-001 Poznań
tel.: +48 61 867 65 71
Godziny otwarcia: pn.-pt. 7.00-15.00
www.universum-poznan.com.pl; info@universum-poznan.com.pl

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz Bohaterów Polskich (Cytadela)

Cmentarz Bohaterów Polskich powstał w 1945 roku, kiedy pomiędzy Cmentarzem Wspólnoty Brytyjskiej, a miejscami spoczynku żołnierzy radzieckich, w samodzielnej kwaterze pochowano mieszkańców Poznania zabitych w walkach o zdobycie Cytadeli.

Nekropolię tworzą trzy tarasy. Na górnym tarasie znajduje się zespół mogił trzynastu ofiar poznańskiego czerwca 1956. Pomiedzy ich mogiłami usytuowano 6 grobów masowych. W czterech z nich złożono szczątki 76 osób rozstrzelanych w Forcie V. Pod piątą płytą znajdują się prochy więźniów straconych i spalonych przez Niemców w krematorium i spalarni śmieci. Szósta mogiła kryje 14 osób straconych w roku 1939 i 1940 na cmentarzu na Gołęczynie. Środkowy taras to 82 groby mieszkańców Poznania¹⁰⁶, a dolnym tarasie w kwaterze 1 znajdują się mogiły zbiorowe

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ W walkach o Cytadelę w lutym 1945 roku wzięło udział przeszło 1000 poznaniaków zmobilizowanych w ostatniej chwili przed szturmem, z których jak szacuje się, około 100 osób poległo.

i symboliczne. Po obu stronach kwatery usytuowano płyty kryjące prochy więźniów obozu w Żabikowie spalonych przez Niemców żywcem w styczniu 1945 roku. Napisy odwołują się do miejsc kaźni Polaków: obozu w Żabikowie, Domu Żołnierza, więzienia przy ul. Młyńskiej, Fortu VII, lasów rożnowskich i pałędzkich.

Do grobów masowych włożono również szczątki ofiar terroru stalinowskiego z lat powojennych pomordowanych przy ulicach: Niegolewskich, Kochanowskiego, 27 Grudnia, Młyńskiej i Szylinga. Swój pomnik mają tu członkowie Związku Walki Młodych, polegli już po wojnie w walkach w latach 1945–1948.

Pośród innych ofiar II wojny światowej swoje miejsce spoczynku znalazło tu 39 żołnierzy i oficerów 3. Pułku Lotniczego, którzy zginęli podczas bombardowania lotniska na Ławicy 1 września 1939 roku.

Nekropolia jest niewielka i zajmuje ok. 0,27 ha. Spoczywają na nim 502 osoby oraz prochy tysięcy bezimiennych. Liczba mogił wynosi 120. Cmentarzem opiekuje się Wydział Polityki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu¹⁰⁷.

Kontakt:

Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu
al. Niepodległości 16/18, 61-713 Poznań
tel.: +48 61 854 13 58, 61 854 18 25

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz Garnizonowy (Cytadela)

Cmentarz Garnizonowy usytuowany jest na zboczu Cytadeli koło cmentarza parafii św. Wojciecha. Zajmuje on obszar cmentarza nazywanego przed II wojną światową „nowym cmentarzem garnizonowym”. Nazwa odróżniała go od położonego na wschód „starego cmentarza garnizonowego” (zwanego również starogarnizonowym), który powstał w pierwszej połowie XIX wieku. Utworzony został przez Prusaków na potrzeby powstającej twierdzy.

„Nowy cmentarz garnizonowy” ukształtował się w wyniku rozwoju „starego” cmentarza, a jako datę jego powstania przyjmuje się rok 1922. Najstarsze kwatery Cmentarza Garnizonowego to chronologicznie kwatery IX, VIII, VII, które tworzyły mogiły powstańców wielkopolskich oraz ofiar wojny polsko-bolszewickiej. Najbardziej na zachód wysunięta kwatera I należała do lotników. W latach międzywojennych cmentarz stopniowo rozrastał się w dół stoku, o kwatery VI, V, IV, III i w końcu II.

Na Cmentarzu Garnizonowym można odnaleźć m.in. stelle nagrobne powstańców styczniowych. Uwagę przykuwają również pomniki 7. Pułku Strzelców Konnych Wielkopolskich i 57. Pułku Piechoty Wielkopolskiej, a także groby wojskowych pełniących służbę w garnizonie poznańskim oraz lotników poległych na służbie¹⁰⁸.

Na cmentarzu starogarnizonowym istniał podział na klasy przy wyborze miejsca pochówku. Osoby z najwyższym prestiżem chowano na dole stoku, a najwyżej grzebano samobójców lub wyznaniowych odstępców. Nie było to jednak regułą. Na nowym cmentarzu taki podział już nie istniał.

Opiekę nad cmentarzami powierzono powstałej w 1926 roku parafii wojskowej pw. św. Józefa Oblubieńca (obecnie kościół oo. Karmelitów Bosych), która obejmowała swoim zasięgiem powiaty: poznański, obornicki, czarnkowski, szamotulski, międzychodzki, nowotomyski, wolsztyński, grodziski, kościański i śremski.

¹⁰⁷ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

¹⁰⁸ K. Michalak, *Lekcja historii na poznańskiej Cytadeli*, http://www.starewinogrady.republika.pl/polozenie/cmentarz_na_cytadeli.htm (dostęp: 8.08.2011).

W 1945 roku przez cmentarz przeszło główne natarcie oddziałów rosyjskich i wiele nagrobków zostało zniszczonych. Spalone zostały także księgi cmentarne. Po wojnie parafia wojskowa przestała istnieć, a rolę kościoła garnizonowego przejął dawny kościół ewangelicki na ul. Szamarskiego. W latach 60. XX wieku dokonano pierwszej inwentaryzacji grobów. W latach 80. przeprowadzono wewnętrzny podział cmentarza na część garnizonową oraz na cmentarz powstańców wielkopolskich i innych żołnierzy poległych w latach 1918–1920. Trzy lata temu przeprowadzono renowację kilku kwater oraz odrestaurowano zniszczone zabytkowe nagrobki.

Cmentarz, podzielony jest na 9 kwater i zajmuje powierzchnię ok. 2,5 ha. Pochowanych jest na nim ponad 1500 osób w prawie 1500 mogiłach. Opiekę nad grobami i kwaterami wojennym sprawuje Wydział Polityki Społecznej Wielkopolskiego Urzędu Wojewódzkiego¹⁰⁹.

Kontakt:

Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu
al. Niepodległości 16/18, 61-713 Poznań
tel.: +48 61 854 13 58, 61 854 18 25

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

Cmentarz Wojenny Wspólnoty Brytyjskiej (Cytadela)

Cmentarz Wojenny Wspólnoty Brytyjskiej usytuowany jest na wschód od Cmentarza Bohaterów Polskich, w sąsiedztwie al. Armii Poznań.

Założony został w 1925 roku na wydzielonym fragmencie cmentarza starogarnizonowego, dlatego do dziś można się często spotkać z nazwą: „Brytyjski Cmentarz Garnizonowy”.

Po zakończeniu I wojny światowej mogiły żołnierzy brytyjskich zewidencjonowano w 28 miejscach Polski. Opieka nad tak porozrzucanymi nekropoliami byłaby bardzo utrudniona, dlatego strona brytyjska postanowiła zgrupować mogiły na kilku głównych cmentarzach. Jednym z takich miejsc jest Cmentarz Garnizonowy w Poznaniu.

Podczas II wojny światowej nekropolia została w dużym stopniu zniszczona. Po wojnie komisja brytyjska rozpoczęła w Polsce poszukiwania mogił żołnierzy angielskich. Dzięki powstałej ewidencji przeniesiono szczątki na trzy centralne cmentarze: do Poznania, Krakowa i Malborka.

W 1949 roku teren cmentarza został przekazany pod opiekę Komisji Grobów Wojennych. W tym okresie nekropolią opiekował się jej przedwojenny dozorca – Stanisław Kurnatowski. Po kilku latach zawarto porozumienie o podjęciu prac renowacyjnych cmentarza. Z Anglii przywieziono nowe pomniki nagrobne, a także wzniesiono nowy Krzyż Poświęcenia pomiędzy tarasami cmentarza.

Na Cmentarzu Wojennym WB w ponad 440 grobach spoczywają szczątki 427 żołnierzy i oficerów. Na wyższym tarasie znajdują się mogiły z czasów I wojny światowej i część z II wojny, na niższej tylko z II wojny światowej (kwatery V–VIII). Cały teren jest starannie utrzymany i otoczony żywopłotem. Obecny wygląd nekropolii odzwierciedla inne cmentarze wojenne Wspólnoty Brytyjskiej na świecie. Nekropolią opiekuje się Wydział Polityki Społecznej Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu¹¹⁰.

Kontakt:

Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu
al. Niepodległości 16/18, 61-713 Poznań
tel.: +48 61 854 13 58, 61 854 18 25

Objęty internetową wyszukiwarką miejsc pochówku <http://www.poznan.pl/mim/public/necropolis/>

¹⁰⁹ www.poznan.pl (dostęp: 20.03.2011).

¹¹⁰ Ibidem.

Cmentarz prawosławny (Cytadela)

Prawosławni w znaczącej liczbie pojawili się w Poznaniu w czasie I wojny światowej i rewolucji rosyjskiej. Liczba wyznawców nie jest dokładnie znana w okresie międzywojennym. Według niektórych danych było ich niespełna 500, natomiast statystyki par. św. Mikołaja mówią o 2–3 tysiącach. Liczba wyznawców prawosławia powoli acz systematycznie rosła i dlatego 13 kwietnia 1924 roku została erygowana parafia pw. św. Mikołaja. Początkowo za budynek cerkiewny służyła stajnia przy ul. Marceleńskiej wyposażona w ikonostas pochodzący ze zlikwidowanej cerkwi w Kaliszu¹¹¹.

Cmentarz, stanowiący niegdyś część cmentarza starogarnizonowego, założony został około 1920 roku. Jego dzieje z braku dokumentów źródłowych nie pozwalają na odtworzenie historii tego miejsca. Jak wynika z ksiąg parafii św. Mikołaja pochówków zaprzestano w 1943 roku. Oprócz tego cmentarza innymi miejscami wiecznego spoczynku była nekropolia ewangelicka przy ul. Grunwaldzkiej oraz istniejąca do dziś kwatera prawosławna na miłostowskiej nekropolii¹¹².

Dziś cmentarz prawosławny sprawia wrażenie zapomnianego i opuszczonego. Rodziny pogrzebanych na Cytadeli albo wymarły albo opuściły miasto. Do naszych czasów wiele mogił uległo zniszczeniu. Zachowało się ok. 30 nagrobków, z czego większość niezidentyfikowana.

Liczba wyznawców prawosławia w Poznaniu nie przekracza obecnie 100 osób.

Kontakt:

Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu

al. Niepodległości 16/18, 61-713 Poznań

tel.: +48 61 854 13 58, 61 854 18 25

Cmentarz Honorowy (Cytadela)

Niemiecki Cmentarz Honorowy z czasów I wojny światowej (Ehrenfriedhof) powstał w końcu września 1915 roku i obejmował swym zasięgiem „obszar na Zachód od starego cmentarza garnizonowego, wchłaniając z upływem czasu peryferyjne tereny cmentarza parafialnego św. Wojciecha”.

Plany cmentarza nie zachowały się. Do 1917 roku mogiły zdobiono wojskowymi krzyżami z żelaza, później umieszczano tylko drewniane.

Wśród spoczywających na tym cmentarzu niemieckich żołnierzy, około jedna trzecia miała polskie nazwiska i z całą pewnością byli to Polacy. Kiedy nadeszło Powstanie Wielkopolskie, ostatecznie miejsce wiecznego spoczynku znaleźli tu zmarli w Poznaniu żołnierze Wehrmachtu, a także Grenzschtuzu i Heimatschtuzu.

Oprócz nich pochowani byli jeńcy wojenni, głównie Rosjanie, Francuzi, a także Rumuni, Brytyjczycy.

Prawdopodobnie przed wojną grobami opiekował się niemiecki konsulat, toteż były one zadbane. Kiedy w 1940 roku sporządzono sprawozdanie okazało się, że na stokach zachowało się wówczas 1224 pojedynczych pochówków z czasów I wojny światowej¹¹³.

W lutym 1945 r. podczas szturm Cytadeli przez wojska sowieckie wiele pomników i zostało zniszczonych. Po II wojnie światowej na miejscu cmentarzy Starogarnizonowego i Honorowego powstał Cmentarz Bohaterów (Cmentarz Wojenny Armii Czerwonej). Zniszczone zostały wówczas kwatery niemieckie¹¹⁴.

¹¹¹ W. Olszewski, *Cmentarze na stokach poznańskiej Cytadeli*, Poznań 2008, s. 517 i n.

¹¹² Ibidem.

¹¹³ Ibidem, s. 48-47.

¹¹⁴ K. Michalak, *Lekcja historii*, op. cit..

Kontakt:

Wielkopolski Urząd Wojewódzki w Poznaniu
al. Niepodległości 16/18, 61-713 Poznań
tel.: +48 61 854 13 58, 61 854 18 25

*Już? Tak prędko? Co to było?
Coś strwonione? Pierzchno skrycie?
Czy się młodość swą przeżyło?
Ach, więc to już było życie?
(L. Staff)*

Fragmenty map zaczerpnięto z Danuta Książkiewicz-Bartkowiak, *Plany Poznania (wydanie dwujęzyczne: polski, niemiecki)*, Poznań 2010, a w szczególności:

- Mapa Generalna Miasta JKM Poznania i Przedmieściów do niego należących tudzież Miasteczek i Jurysdykcji Jemu przyległych iakoteż Wsiów Miasta tego Dziedzicznych ..., 1780, kopia 1933, wyk. Karol Grund, ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Poznania
- Plan von Posen und Gegend. Nach einer Aufnahme des Jahres 1820, uzupełniony w latach 1830-1831, autor nieznan, ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Poznania
- Grundriss der Stadt Posen, 1856, wyk. F. Corvinus lit. [Ed]ward Hesse, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu,
- Neuester Plan der Stadt Posen 1890, wyd. Ernst Rehfeld w Poznaniu, ze zbiorów Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk
- Plan der Stadt Posen 1896, wyk. E. Evert, uzupełnił A. Hintz, wyd. J. Jolowicz w Poznaniu, ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Poznania
- Plan der Provinzial-Hauptstadt Posen, 1902, wyd. W. Decker & Co. w Poznaniu, ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Poznania
- Pharus-Plan Posen, 1910-1911, wyd. i druk Pharus Verlag G.m.b.H. Berlin, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu
- Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1927, wyk. Miejski Urząd Pomiarów, ze zbiorów Muzeum Historii Miasta Poznania
- Plan Miasta Poznania oraz widok Powszechnej Wystawy Krajowej z lotu ptaka, 1929, rys. L. Żuchniewski, oprac. Instytut Geografii Uniwersytetu Poznańskiego, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu
- Plan Stołecznego Miasta Poznania, 1937, wyk. Miejski Urząd Pomiarów, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu
- Plan dzielnic centralnych m. Poznania, 1958, oprac. Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych Warszawa na podstawie materiałów dostarczonych przez Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Poznaniu, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu

oraz

- Plan stołecznego miasta Poznania wykonano w Miejskim Urzędzie pomiarów (rysował St. Chojnacki, J. Fiuczyński w roku 1928)